

**BACHELOROPLEIDING  
WIJSBEGEERTE  
MASTEROPLEIDING  
FILOSOFIE**

**FACULTEIT GEESTESWETENSCHAPPEN  
UNIVERSITEIT UTRECHT**

QANU  
Catharijnesingel 56  
PO Box 8035  
3503 RA Utrecht  
The Netherlands

Telefoon: +31 (0) 30 230 3100  
E-mail: [support@qanu.nl](mailto:support@qanu.nl)  
Internet: [www.qanu.nl](http://www.qanu.nl)

Projectnummer: Q0645

© 2017 QANU

Tekst en cijfermateriaal uit deze uitgave mogen, na toestemming van QANU en voorzien van bronvermelding, door middel van druk, fotokopie, of op welke andere wijze dan ook, worden overgenomen.

## INHOUDSOPGAVE

<b>RAPPORT OVER DE BACHELOROPLEIDING WIJSBEGEERTE EN DE MASTEROPLEIDING FILOSOFIE VAN DE UNIVERSITEIT UTRECHT.....</b>	<b>4</b>
ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN DE OPLEIDINGEN.....	4
ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN DE INSTELLING .....	4
SAMENSTELLING VAN HET PANEL.....	4
WERKWIJZE VAN HET PANEL .....	5
SAMENVATTEND OORDEEL VAN HET PANEL.....	7
BEHANDELING VAN DE STANDAARDEN UIT HET BEOORDELINGSKADER VOOR DE BEPERKTE OPLEIDINGSBEOORDELING .....	11
<b>BIJLAGEN .....</b>	<b>27</b>
BIJLAGE 1: CURRICULA VITAE VAN DE PANELEDEEN .....	29
BIJLAGE 2: DOMEINSPECIFIEK REFERENTIEKADER.....	30
BIJLAGE 3: BEOOGDE EINDKWALIFICATIES.....	36
BIJLAGE 4: OVERZICHT VAN DE PROGRAMMA'S .....	39
BIJLAGE 5: BEZOEKPROGRAMMA .....	41
BIJLAGE 6: BESTUDEERDE EINDWERKEN EN DOCUMENTEN .....	45
BIJLAGE 7: VERSLAG VAN HET ONTWIKKELGESPREK (LOSSE BIJLAGE) .....	46

Dit rapport is vastgesteld op 16 oktober 2017

## RAPPORT OVER DE BACHELOROPLEIDING WIJSBEGEERTE EN DE MASTEROPLEIDING FILOSOFIE VAN DE UNIVERSITEIT UTRECHT

Dit rapport volgt het Beoordelingskader voor de beperkte opleidingsbeoordeling van de NVAO (d.d. september 2016).

### ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN DE OPLEIDINGEN

#### Bacheloropleiding Wijsbegeerte

Naam van de opleiding:	Wijsbegeerte
CROHO-nummer:	56081
Niveau van de opleiding:	bachelor
Oriëntatie van de opleiding:	academisch
Aantal studiepunten:	180 EC
Locatie(s):	Utrecht
Variant(en):	voltijd
Onderwijsstaal:	Nederlands
Vervaldatum accreditatie:	18-07-2017

#### Masteropleiding Filosofie

Naam van de opleiding:	Filosofie
CROHO-nummer:	60822
Niveau van de opleiding:	master
Oriëntatie van de opleiding:	academisch
Aantal studiepunten:	60 EC
Afstudeerrichtingen:	Applied Ethics, Wijsbegeerte
Locatie(s):	Utrecht
Variant(en):	voltijd, deeltijd
Onderwijsstaal:	Nederlands, Engels
Vervaldatum accreditatie:	18-07-2017

Het bezoek van het visitatiepanel Wijsbegeerte aan de Universiteit Utrecht vond plaats op 13-14 maart 2017 en 12 april 2017.

### ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN DE INSTELLING

Naam van de instelling:	Universiteit Utrecht
Status van de instelling:	bekostigde instelling
Resultaat instellingstoets:	positief

### SAMENSTELLING VAN HET PANEL

De NVAO heeft op 17 februari 2017 ingestemd met de samenstelling van het panel. Het panel dat de bacheloropleiding Wijsbegeerte en de masteropleiding Filosofie beoordeelde bestond uit:

- Prof. dr. M.J.B. (Martin) Stokhof, Hoogleraar taalfilosofie Universiteit van Amsterdam (voorzitter);
- Prof. dr. J.P. (Jan) Opsomer, Hoogleraar KU Leuven, Director De Wulf-Mansion Centre;
- Prof. dr. S. (Sigrid) Sterckx, Hoogleraar Ethiek Universiteit Gent; permanent research associate, Centre for Health, Law, and Emerging Technologies van de University of Oxford;

- L. (Lydia) Baan Hofman MA, Alumna Academische Lerarenopleiding in Filosofie, Tilburg University (studentlid).

Het panel werd ondersteund door Dr. Erwin van Rijswoud, die optrad als secretaris.

De curricula vitae van de panelleden zijn opgenomen in Bijlage 1.

## WERKWIJZE VAN HET PANEL

### *Vorbereidingen op cluster niveau*

In de periode van maart tot en met december 2017 is het visitatiecluster Wijsbegeerte beoordeeld. Het cluster bestaat uit 24 te beoordelen opleidingen aan negen universiteiten. Het voltallige panel bestaat uit de hieronder genoemde deskundigen. In principe namen allen deel aan de visitaties, tenzij dit vanwege de vereiste onafhankelijkheid of beperkte beschikbaarheid niet mogelijk was.

- Prof. dr. M.J.B. (Martin) Stokhof, Hoogleraar taalfilosofie Universiteit van Amsterdam (voorzitter)
- Prof. dr. H.H.A. (Bert) van den Brink, Dean University College Roosevelt & hoogleraar filosofie Universiteit Utrecht
- Prof. dr. J.P. (Jan) Opsomer, Hoogleraar KU Leuven, Director De Wulf-Mansion Centre
- Prof. dr. S. (Sigrid) Sterckx, Hoogleraar Ethiek Universiteit Gent; permanent research associate, Centre for Health, Law, and Emerging Technologies van de University of Oxford
- N.W. (Natascha) Rietdijk BA, Research master student Philosophy, Universiteit Utrecht (studentlid)
- L. (Lydia) Baan Hofman MA, alumna Academische Lerarenopleiding in Filosofie, Tilburg University (studentlid)

Dr. Erwin van Rijswoud is projectmanager voor het gehele cluster, en secretaris voor de bezoeken aan de Universiteit Utrecht, de Universiteit van Amsterdam en de Erasmus Universiteit Rotterdam. Voor de overige bezoeken is dr. Barbara van Balen secretaris.

Het cluster Wijsbegeerte is volgens het NVAO beoordelingskader 2016 beoordeeld. Omdat dit beoordelingskader meer vrijheden geeft aan de te beoordelen opleidingen voor de invulling van het zelfevaluatie-rapport (ZER), zijn er in een vroeg stadium op clusterniveau afspraken gemaakt over de inhoud van de ZER, de bijlagen, en het studenten/opleidingscommissiehoofdstuk. Er zijn ook afspraken gemaakt over de inrichting van het ontwikkelgesprek. Om dit niet te laten interfereren met de beoordelingsstaak van het panel is overeengekomen dat dat dit gesprek tijdens het bezoek wordt gepland, maar nadat de beraadslagingen over de beoordeling zijn afgerond. Met deze afspraken hebben alle opleidingen op onderlinge consistente en toch ook eigen wijze invulling gegeven aan het NVAO beoordelingskader 2016.

Op 27 januari heeft het panel een startvergadering gehouden, daarin is de opdracht aan het visitatiepanel, de werkwijze voor de hele visitatie en de werkwijze per bezoek besproken; tevens is het beoordelingskader doorgenomen en is afgesproken om na de eerste vier visitatiebezoeken met het voltallige panel en de secretarissen een ijkingsoverleg te houden om consistentie in de oordeelsvorming te bewaken. Daarnaast vond er tussen de twee betrokken secretarissen ijkings plaats na afloop van ieder visitatiebezoek. Wanneer de projectleider zelf niet secretaris was tijdens een visitatie, sloot deze bij de slotvergadering aan om de consistentie in de oordeelsvorming tussen opleidingen te bevorderen.

### *Vorbereidingen per instelling*

Ter voorbereiding op de visitatie heeft iedere opleiding een zelfevaluatie-rapport geschreven. Daarnaast is door de opleiding een passend aantal eindwerken (afhankelijk van het aantal te beoordelen opleidingen) en de beoordelingsformulieren ter beschikking gesteld, alsook de cursussdossiers van geselecteerde vakken. In overleg met de voorzitter heeft de secretaris een

Wijsbegeerte, Universiteit Utrecht

5 

afgewogen selectie van de eindwerken gemaakt uit het overzicht van afstudeerders van de laatste twee volledige academische jaren. Het overzicht van bestudeerde eindwerken staat in bijlage 6. Na een controle op volledigheid zijn de ZER, de eindwerken en de geselecteerde vakken aan het panel ter beschikking gesteld. Voorafgaand aan het bezoek hebben de panelleden hun vragen en kritische lezingen van dit materiaal met elkaar gedeeld en de gesprekken voorbereid.

### *Bezoek Universiteit Utrecht*

De secretaris heeft in overleg met de opleiding en de voorzitter een bezoekprogramma opgesteld. De opleiding was zelf verantwoordelijk voor de selectie van de gesprekspartners. Tijdens het tweedaagse visitatiebezoek is er gesproken met formeel en inhoudelijk verantwoordelijken, studenten, alumni, docenten, en de opleidings- en examencommissies van beide opleidingen. Er werd ook gelegenheid geboden aan studenten en docenten om, buiten de geplande gesprekken om, informeel met het panel te spreken tijdens een open spreekuur.

Enkele dagen voor het bezoek bleek dat een panelid, met specifieke expertise op het terrein van de masteropleiding, door privéomstandigheden niet aan het geplande bezoek kon deelnemen. Na overleg met de opleidingen, de voorzitter en met instemming van de NVAO is besloten tijdens het geplande bezoek alleen de bacheloropleiding te bespreken, om later terug te komen voor de masteropleiding. Een maand later is het voltallige panel voor een eendaags bezoek naar Utrecht teruggekeerd, en is de masteropleiding besproken. Dat bezoek werd voorafgegaan door een uitgebreide nabespreking van het eerste bezoek, en een voorbereiding van het tweede.

### *Rapportage*

De secretaris heeft een eerste concept van het rapport opgesteld. Nadat dit gereed was, is dit besproken met de andere betrokken secretaris, Barbara van Balen, en heeft een collega van QANU een collegiale toets uitgevoerd. Vervolgens is het aan de voorzitter en het panel gestuurd. Nadat de inhoud en de oordelen tijdens het ijkingsoverleg met het voltallige panel zijn vastgesteld, heeft de instelling het rapport ontvangen om het te controleren op feitelijke onjuistheden. In overleg met de voorzitter heeft de secretaris deze verwerkt, en het rapport afgerond. De rapportage is vervolgens samen met een afzonderlijk verslag van het ontwikkelgesprek aan de instelling toegezonden.

### *Beslisregels*

In overeenstemming met het Beoordelingskader voor de beperkte opleidingsbeoordeling van de NVAO heeft het panel de volgende definities voor de beoordeling van de afzonderlijke standaarden en de opleiding als geheel gehanteerd:

#### **Basiskwaliteit**

De kwaliteit die in internationaal perspectief redelijkerwijs verwacht mag worden van een bachelor- of masteropleiding binnen het hoger onderwijs.

#### **Onvoldoende**

De opleiding voldoet niet aan de gangbare basiskwaliteit en vertoont op meerdere vlakken ernstige tekortkomingen.

#### **Voldoende**

De opleiding voldoet aan de gangbare basiskwaliteit en vertoont over de volle breedte een acceptabel niveau.

#### **Goed**

De opleiding steekt systematisch uit boven de gangbare basiskwaliteit.

#### **Excellent**

De opleiding steekt systematisch ver uit boven de gangbare basiskwaliteit en geldt als een internationaal voorbeeld.

## SAMENVATTEND OORDEEL VAN HET PANEL

### Standaard 1

#### Bacheloropleiding

De bacheloropleiding Wijsbegeerte heeft als ambitie om studenten een brede inleiding in de theoretische filosofie (TF), praktische filosofie (PF) en geschiedenis van de filosofie (GF) te bieden, en zich zo te kwalificeren voor een vervolgopleiding in de filosofie of andere vakgebieden. Het panel heeft waardering voor deze opzet van het programma, en ziet dat met de beoogde leerresultaten de studenten goed worden voorbereid op een vervolg master in de filosofie. Een aandachtspunt daarbij is dat de bacheloropleiding niet zonder meer toegang geeft tot een filosofie vervolgmaster in Utrecht. Studenten moeten daar goed over worden voorgelicht.

#### Masteropleiding

Met het sluiten van het masterprogramma Wijsbegeerte bestaat de masteropleiding Filosofie met ingang van september 2016 louter uit het masterprogramma *Applied Ethics*. Met de masteropleiding *Applied Ethics* wordt een specifiek en duidelijk herkenbaar programma aangeboden dat aansluit op het domeinspecifieke referentiekader. Het panel waardeert het dat het programma zich niet zozeer toelegt op één toepassingsgebied, maar dat studenten een palet aan instrumenten en methoden ('toolbox') aangeboden krijgen waarmee ze zelf actuele ethische vraagstukken kunnen analyseren in uiteenlopende contexten. De specialisaties die tot de focus van het programma behoren zijn actueel en divers.

Het panel is van mening dat de formulering van de eindtermen van beide opleidingen aandacht behoeft. Soms zijn ze te breed geformuleerd, of is onduidelijk wat precies wordt bedoeld. Dat neemt niet weg dat het panel de beoogde leerresultaten van beide programma's van voldoende niveau en oriëntatie vindt.

### Standaard 2

#### Bacheloropleiding

Naar het oordeel van het panel maken het programma, de onderwijsleeromgeving en de kwaliteit van het docententeam het voor de instromende studenten mogelijk de beoogde leerresultaten te realiseren. Het panel is van mening dat het curriculum een duidelijke vertaling is van de beoogde eindtermen, waarin theoretische, praktische en historische dimensies van de wijsbegeerte herkenbaar naar voren komen. Door de opbouw van basisvakken, verdieplingspakketten en afronding van de thesis in de scriptieklass is er een opbouw aanwezig die het curriculum goed studeerbaar maakt. Het panel is echter van mening dat arbeidsmarktorientatie een prominenter plaats kan krijgen, bijvoorbeeld door de stagemogelijkheid te promoten. Het panel denkt dat de volgorde waarin vaardigheden aan bod komen beter kan worden vormgegeven, en beveelt aan de feedback aan studenten meer gestructureerd aan te bieden.

#### Masteropleiding

Naar het oordeel van het panel maken het programma, de onderwijsleeromgeving en de kwaliteit van het docententeam het voor de instromende studenten goed mogelijk de beoogde leerresultaten te realiseren. Het masterprogramma is een goed doordacht en studeerbaar programma op het gebied van toegepaste ethiek, waarin de 'toolbox' oriëntatie, zoals uiteengezet bij standaard 1, duidelijk naar voren komt. In het eerste semester krijgen studenten basis- en specialisatievakken aangeboden, en is er de veel benutte mogelijkheid tot het uitvoeren van een stage. Het panel is enthousiast over de ruimte die geboden wordt voor de stage, en wil aanbevelen dit (onder voorwaarden) tot een vast onderdeel van het programma te maken. Wel mag het theoretisch niveau van de opleiding sterker tot uitdrukking komen.

Wat voor beide programma's geldt, is dat de staf van goede kwaliteit is, en dat knelpunten in de bemensing van het onderwijs geïdentificeerd en aangepakt worden.

Wijsbegeerte, Universiteit Utrecht

7 

### Standaard 3

De bachelor- en masteropleiding beschikken ieder over een uitgebreid toetsplan waarin staat uitgeverkt welke toetsvormen worden gebruikt, en hoe leerdoelen en leerlijnen gekoppeld zijn aan cursussen. Docenten hanteren bij het ontwikkelen van toetsen het vierogen principe, en toetsing aan zich krijgt de nodige aandacht. Het panel ziet dat hier een goede basis is voor een adequate toetspraktijk.

De examencommissie van de bacheloropleiding is zich goed bewust van haar taak, en voert deze naar de indruk van het panel goed uit. De recente 'proefboring' naar de kwaliteit van scripties en minorën, alsook de wijze waarop de examencommissie de bevindingen hiervan deelt met de opleiding, zijn daar een voorbeeld van. Verder is het panel tevreden over het gegeven dat de examencommissie het onderwerp 'plagiaat' in onderwijs jaarlijks bespreekt.

De examencommissie voor de Academische masteropleidingen, waar de master Filosofie onder valt, functioneert eveneens goed. Ook daar zijn proefboringen gehouden naar de kwaliteit van de scripties, en zijn de bevindingen gedeeld met de opleiding. Tijdens het bezoek heeft het panel gemerkt dat de examencommissie duidelijk is in de rol en opdracht die ze heeft, en steunt het panel de examencommissie in de visie dat de procedure van het aanpassen van het cijfer na de mondelinge verdediging helderder uiteengezet moet worden.

Naar oordeel van het panel is met dit alles de toetsing in het bachelor- en masteronderwijs adequaat, onafhankelijk, valide en betrouwbaar.

### Standaard 4

#### Bacheloropleiding

Uit de bestudeerde scripties blijkt dat studenten de eindtermen zeker behalen, en het niveau dat de scripties bereiken is in enkele gevallen zeer hoog. De waardering van de scripties verschilt soms tussen panel en de beoordelaars, maar deze verschillen bevinden zich binnen een acceptabele marge. Het viel het panel op dat de beoordelingsformulieren vaak niet volledig ingevuld worden, daar vraagt het meer aandacht voor. Het panel vindt het belangrijk dat alle studenten voldoende en proactief feedback krijgen op hun eindwerken. De doorstroom van studenten naar vervolgoopleidingen is, voor zover daar informatie over is, goed.

#### Masteropleiding

De masterscripties laten duidelijk zien dat de studenten de beoogde leerresultaten behalen. De specialisaties zijn duidelijk herkenbaar en bevatten een degelijke bespreking van de relevante literatuur. De waardering van de scripties verschilt soms tussen panel en de beoordelaars, maar de verschillen bevinden zich binnen een acceptabele marge. Ook bij de masterscripties is het invullen van het beoordelingsformulier door de beoordelaars een verbeterpunt. Studenten vinden werk, dat past bij het niveau en de inhoud van hun opleiding, zowel binnen de wetenschap als in de publieke en private sector. Scripties en stages lijken daar een stimulerende rol in te vervullen.

Het panel beoordeelt de Standaarden uit het Beoordelingskader voor de beperkte opleidingsbeoordeling als volgt:

#### Bacheloropleiding Wijsbegeerte

Standaard 1: Beoogde eindkwalificaties	voldoende
Standaard 2: Onderwijsleeromgeving	voldoende
Standaard 3: Toetsing	goed
Standaard 4: Gerealiseerde eindkwalificaties	voldoende

Algemeen eindoordeel	voldoende
----------------------	-----------

Masteropleiding Filosofie  
Standaraad 1: Beoorde eindkwalificaties  
Standaraad 2: Ondervissteomgeving  
Standaraad 3: Toetsing  
Standaraad 4: Gerealiseerde eindkwalificaties

volgende  
volgende  
geel  
volgende

Algemeen eindoordeel

volgende

De voorzitter en de secretaris van het panel verklaren hierbij dat alle panelleden kennis hebben genomen van dit rapport en instemmen met de hiern vastgestelde oordelen. Zij verklaren ook dat de beoordeeling in onafhankelijkheid heeft plaatsgevonden.

Datum: 16 oktober 2017

Prof. dr. M.J.B. Stokhof [voorzitter]

Dr. E. van Rijswoud [secretaris]

## BEHANDELING VAN DE STANDAARDEN UIT HET BEOORDELINGSKADER VOOR DE BEPERKTE OPLEIDINGSBEOORDELING

### Vooraf

De bacheloropleiding Wijsbegeerte en de masteropleiding Filosofie worden verzorgd door de School Filosofie en Religiewetenschap, die onderdeel is van het gelijknamige Departement binnen de faculteit Geesteswetenschappen. De School is verantwoordelijk voor de inhoudelijke programmering en de organisatie van het onderwijs (de toelating van studenten, de samenstelling van het cursusaanbod, de studiebegeleiding, de uitvoer van regelingen, en dergelijke). De onderwijsdirecteur is verantwoordelijk voor al het onderwijs binnen de School. Verder heeft iedere opleiding een eigen opleidingscoördinator. Binnen de School zijn de disciplinegebieden theoretische filosofie (TF), praktische filosofie (PF) en geschiedenis van de filosofie (GF) aanwezig, en ieder disciplinegebied is betrokken bij het bachelor- en masteronderwijs.

Sinds de vorige visitaties zijn er een aantal ontwikkelingen geweest, die in de evaluatie van de huidige programma's een rol spelen. Zo is de bacheloropleiding in 2013 grondig herzien, en heeft de opleiding de afgelopen jaren gewerkt aan de invoer, evaluatie en verbetering van dat nieuwe curriculum. Verder is sinds september 2014 de deeltijdvariant van al het bacheloronderwijs binnen de faculteit afgesloten. Derhalve hebben zowel de opleiding als het visitatiepanel de deeltijdvariant van de bacheloropleiding wijsbegeerte in het visitatieproces buiten beschouwing gelaten.

Eenzelfde situatie geldt voor het masterprogramma Filosofie. Voorheen bestond de masteropleiding uit twee programma's, *Applied Ethics* en Wijsbegeerte. Het laatstgenoemde masterprogramma is per september 2016 gesloten voor inschrijvingen, en de opleiding en het panel hebben vooral gesproken over de afbouw ervan. Het Engelstalige programma *Applied Ethics* zal dus als eigenstandige en selectieve masteropleiding verder gaan. Zodoende wordt, wanneer dat niet verder gespecificeerd wordt, het masterprogramma *Applied Ethics* gezien als de masteropleiding Filosofie.

Tot slot is de omvang van de mastercursussen van 7,5 naar 5 EC verkleind. Dit is gemotiveerd door de afspraak de omvang van onderwijsseenheden tussen universiteiten te harmoniseren, om zo de uitwisseling van onderwijs beter mogelijk te maken. De omvang van de bachelorcursussen is nog wel 7,5 EC.

### Standaard 1: Beoogde leerresultaten

De beoogde leerresultaten passen bij het niveau en de oriëntatie van de opleiding en zijn afgestemd op de verwachtingen van het beroepenveld en het vakgebied en op internationale eisen.

**Toelichting:** De beoogde leerresultaten beschrijven aantoonbaar het niveau (associate degree, bachelor of master) zoals gedefinieerd in het Nederlands kwalificatieraamwerk en de oriëntatie (hbo of wo) van de opleiding. Ze sluiten bovendien aan bij de actuele eisen die vanuit het regionale, het nationale en het internationale perspectief door het beroepenveld en het vakgebied worden gesteld aan de inhoud van de opleiding.

### Bevindingen

#### Bacheloropleiding

De bacheloropleiding Wijsbegeerte heeft als ambitie om studenten een brede inleiding in de theoretische filosofie (TF), praktische filosofie (PF) en geschiedenis van de filosofie (GF) te bieden. Afgestudeerden hebben geleerd om 'filosofische vragen in de wetenschap, politiek en maatschappij systematisch te analyseren en argumenten voor bepaalde posities te kunnen formuleren.' De afgestudeerde bachelorstudent kan dit volgens de eindkwalificaties, die omschreven staan in het zelfevaluatierapport (ZER) goed koppelen aan de passende (historische) contexten van de filosofie.

Wijsbegeerte, Universiteit Utrecht

11

De bacheloropleiding beoogt bij haar studenten een solide basis voor een vervolgopleiding op masterniveau te realiseren, en wil daar niet alleen de inhoudelijke competenties, maar ook de leervaardigheden voor aanbieden.

De leerdoelen van de bacheloropleiding passen binnen het domeinspecifiek referentiekader (bijlage 2) en de Dublin-descriptoren. In het curriculum komen de volgende disciplines terug: taal filosofie, logica, kentheorie, en wetenschapsfilosofie; alsook de sociale en politieke filosofie, ethiek, metafysica en wijsgerige antropologie. De geschiedenis van de wijsbegeerte wordt per subdiscipline afzonderlijk en in samenhang met elkaar besproken. In het nieuwe curriculum (nader besproken bij standaard twee) worden continentale filosofie en esthetica daaraan toegevoegd.

Naast de kenniscompetenties benoemt de opleiding ook relevante vaardigheden, zoals het kunnen lezen en analyseren van klassieke en contemporaine auteurs, en het schriftelijk en mondeling kunnen uitwerken en verwoorden van kritische oordelen voor een verscheidenheid aan publieken.

De bacheloropleiding schetst in de zelfevaluatie nog de volgende profielbepalende kenmerken:

- naast de inleiding en verdieping in de drie genoemde hoofdthema's, krijgt de breedte van de historische ontwikkeling bijzondere nadruk;
- studenten krijgen een breed palet aan analytische en methodologische vaardigheden aangeboden;
- de opleiding biedt studenten de flexibiliteit om zich binnen een hoofdgebied van de filosofie of in een bredere maatschappelijk of academisch debat te specialiseren.

Het panel ziet dat met deze eindtermen de opleiding studenten een goede voorbereiding geeft op een vervolgtraject, zowel academisch als professioneel. Nu de Utrechtse masteropleidingen filosofie selectief toelaten, zullen ook studenten met een Utrechtse bacheloropleiding Wijsbegeerte een selectieprocedure voor bijvoorbeeld de masteropleiding Filosofie moeten doorlopen. Bachelors die niet toegelaten worden tot één van deze Utrechtse masteropleidingen kunnen eventueel doorstromen naar een andere masteropleiding in Nederland. Er zijn via die weg vervolgmasteropleidingen in de filosofie beschikbaar, alleen niet in Utrecht.

Omdat de doorstrommogelijkheden binnen Utrecht selectief en beperkter zijn, beveelt het panel de opleiding aan om studenten goed te adviseren over een passend vervolgtraject.

#### Masteropleiding

De masteropleiding Filosofie bestaat met ingang van september 2016 alleen uit het programma *Applied Ethics*. De opleiding sluit aan op het domeinspecifieke referentiekader onder de noemer gespecialiseerde masteropleidingen (kader 3b). In schrift en woord presenteert *Applied Ethics* zich als een van de weinige ethiekprogramma's die zich niet beperkt tot één deelgebied, bijvoorbeeld bio-ethiek, zorgethiek, of technologie en ethiek, zoals andere opleidingen in binnen- en buitenland. Dat maakt het programma duidelijk onderscheidend van deze andere programma's, en zodoende ook van meerwaarde.

Hoewel de eindtermen lijken te suggereren dat studenten zich binnen het programma bekwamen in een behoorlijk breed spectrum aan perspectieven, zoals sustainability & global justice, bedrijfsethiek, gezondheidsethiek en human rights & climate change, is tijdens het bezoek gebleken dat dit niet de insteek van het programma is. Na gesprekken met docenten en studenten, alsook het opleidingsmanagement, is duidelijk geworden dat studenten een 'toolbox' krijgen aangereikt om ethische vraagstukken in dit brede palet aan thema's te kunnen analyseren, maar dat studenten zich vervolgens specialiseren in één of twee richtingen.

De oriëntatie van het programma vindt het panel onderscheidend en waardevol. Door de studenten methodologische en analytische instrumenten te geven waarmee ze ethische vraagstukken in brede zin kunnen adresseren, zullen ze goed voorbereid worden op een praktijk waarin bekende en nieuwe ethische vragen spelen.

Omdat de oriëntatie zich niet tot een specifiek deelgebied beperkt, streeft de opleiding ook expliciet naar een studentenpopulatie die heterogeen is in de disciplinaire achtergronden van de studenten; dit stimuleert een onderwijsleeromgeving die het behalen van de eindtermen bespoedigt, omdat studenten elkaar door de diversiteit verschillende perspectieven meegeven.

In de zelfevaluatie laat de opleiding verder zien dat de wisselwerking tussen theorie en praktijk een centrale plaats heeft in het programma *Applied Ethics*. De eindtermen geven hier ook duidelijk blijk van, en koppelen academische kwaliteit (eindterm 5) aan praktische impact en relevantie (eindterm 6). Dat dit niet alleen op papier een kenmerkend punt is maar ook in de praktijk, blijkt uit de contacten die de opleiding, al dan niet via studenten, met de praktijk onderhoudt. Hoewel deze praktische oriëntatie en koppeling meerwaarde heeft voor de opleiding, is het in de ogen van het panel van belang dat het begrip 'toegepast' in de naamgeving niet de onterechte indruk wekt dat het programma niet theoretisch is.

#### *Eindtermen*

Hoewel het panel de eindtermen van beide opleidingen kan onderschrijven, is de formulering van de eindtermen soms wat onduidelijk, niet specifiek genoeg of bevat het soms meer gewenste persoonskenmerken dan eindtermen waar een curriculum op kan voorbereiden. In algemene zin wil het panel aanbevelen om de eindtermen nog eens goed naast de daadwerkelijke onderwijsinhoud en de ambities te leggen, en de formuleringen te preciseren. Op enkele punten heeft het panel concretere suggesties.

Voor de bacheloropleiding is tijdens het bezoek bijvoorbeeld gebleken dat onder 'empirisch bestuderen' (eindterm vijf) niet wordt bedoeld dat studenten zelf empirisch onderzoek uitvoeren, maar dat ze empirische bronnen kunnen bestuderen. Dat mag verduidelijkt worden. Eindterm zes is verder lovenswaardig, maar in de ogen van het panel ook iets te ambitieus voor bachelor studenten.

Wat de eindtermen van de master betreft, wil het panel aanbevelen om eindterm zeven zo te herschrijven dat duidelijk is dat de student zich bekwaamt in één of twee van deze domeinen, maar zeker niet alle. Eindterm 17 is meer een persoonskenmerk waarop geselecteerd zou kunnen worden; dat studenten de eindterm 'socially involved' via de opleiding moeten kunnen bereiken, is volgens het panel niet realistisch.

#### **Overwegingen**

##### *Bacheloropleiding*

Inhoudelijk, qua niveau en oriëntatie en qua aansluiting op het beroepenveld en doorstrommogelijkheden, voldoen de beoogde einkwalificaties van de opleiding. Met de bacheloropleiding Wijsbegeerte beoogt de Universiteit Utrecht volgens het panel een gedegen programma vorm te geven. De eindtermen passen binnen het domeinspecifieke referentiekader, en profileren de opleiding als een breed wijsbegeerteprogramma. De theoretische, historische en toegepaste dimensies van de filosofie komen hier evenwichtig in naar voren.

Het panel ziet dat met de beoogde leerresultaten de studenten goed worden voorbereid op een vervolg masteropleiding in de filosofie. Een aandachtspunt is dat met de selectieve toelating tot de masteropleiding filosofie in Utrecht, alsook met het discontinueren van het masterprogramma Wijsbegeerte in de vervolgmasteropleiding, het aanbod aan filosofieopleidingen in Utrecht een veel specifiek karakter krijgt. Het panel beveelt aan dat in de voorlichting aan studenten duidelijk te maken.

##### *Masteropleiding*

Inhoudelijk, qua niveau en oriëntatie en qua aansluiting op het beroepenveld, voldoen de beoogde einkwalificaties van de opleiding. Met de masteropleiding *Applied Ethics* wordt een specifiek en duidelijk herkenbaar programma uiteengezet. Het panel waardeert het dat het programma zich niet zozeer toelegt op één toepassingsgebied, maar dat studenten een palet aan instrumenten en

methoden aangeboden krijgt waarmee ze zelf actuele ethische vraagstukken kunnen analyseren. De specialisaties die tot de focus van het programma behoren zijn actueel en divers, en trekt ook studenten uit verschillende vooropleidingen.

Voor beide programma's is het panel van mening dat de formulering van de eindtermen aandacht heeft. Soms zijn ze te breed geformuleerd, of is onduidelijk wat precies wordt bedoeld. Dat neemt niet weg dat het panel de beoogde leerresultaten van beide programma's van voldoende niveau en oriëntatie vindt.

#### **Conclusie**

*Bacheloropleiding Wijsbegeerte*: het panel beoordeelt Standaard 1 als 'voldoende'.

*Masteropleiding Filosofie*: het panel beoordeelt Standaard 1 als 'voldoende'.

#### **Standaard 2: Onderwijsleeromgeving**

Het programma, de onderwijsleeromgeving en de kwaliteit van het docententeam maken het voor de instromende studenten mogelijk de beoogde leerresultaten te realiseren.

**Toelichting:** De beoogde leerresultaten zijn adequaat vertaald in leerdoelen van (onderdelen van) het programma. Hierbij wordt rekening gehouden met de diversiteit van de toegelaten studenten. De docenten zijn zowel inhoudelijk als didactisch voldoende deskundig om de opleiding te verzorgen en geven begeleiding. De onderwijsleeromgeving bevordert dat studenten op actieve wijze deelnemen aan de vormgeving van het eigen leerproces ('student-centred').

#### **Bevindingen**

##### *Bacheloropleiding*

###### **Opbouw van het curriculum**

Het huidige bachelor curriculum bestaat uit een aantal verplichte basiscursussen van in totaal 67,5 EC, die in volgorde opbouwend van niveau zijn. Daar vallen bijvoorbeeld Wijsgeenige ethiek, Filosofie van de geest, en Politieke en sociale filosofie onder. Na deze verplichte basiscursussen kunnen studenten zich verder specialiseren. Daarvoor worden drie verdiepingsspakketten aangeboden, die bestaan uit vier cursussen van ieder 7,5 EC: Ethiek en politiek (een samenwerking tussen PF en GF), Taal, geest en wereld (TF en GF), en Wat is de mens (GF, TF en PF). Er zitten in het curriculum ook drie ACC's (Academische context cursussen), die tot doel hebben het academisch perspectief van de student aan te vullen of te verbreden. Er was tot voor kort de verplichting om één van de ACC's buiten de eigen School te volgen, maar uit evaluaties bleek dat studenten vonden dat dit de inhoud van het bachelor programma niet ten goede kwam. Daarom is deze verplichting afgeschaft en vervangen door een keuzecursus Continentale filosofie of Esthetica. Met name Continentale filosofie werd door studenten gemist, en het panel vindt dit ook een goede toevoeging aan het programma.

Onderdeel van de 120 EC major (basis en verdiepingsonderwijs tezamen) is de thesis, ook van 7,5 EC. De procedure is afwijkend voor filosofiestudenten die aan het honours programma deelnemen. Voor hen is er een verplicht 15 EC leeronderzoek. Ter ondersteuning van het scriptietraject is in 2016-2017 de scriptieklass geïntroduceerd met het doel de rendementen te verhogen en de koppeling van student aan een begeleider te versoepelen. In een tijdsbestek van een studiekwartal worden studenten naar afronding van de scriptie begeleid. Het traject begint met het formuleren van een vraagstelling op basis waarvan een eerste begeleider wordt aangewezen. Vanaf september 2017 begint het traject in de thesis voorbereidende cursus, Filosofie van de filosofie. Wanneer het scriptieonderwerp niet binnen de expertisegerieden van de bachelordocenten valt, kan een externe begeleider aangetrokken worden. Zodra studenten gekoppeld zijn aan begeleiders, worden scriptieklassen samengesteld. In de scriptieklass worden studenten individueel en groepsgewijs begeleid, en is er ook veel aandacht voor peer feedback.

Het panel heeft van docenten en studenten positieve signalen ontvangen over de scriptieklass. Het lijkt daadwerkelijk bij te dragen aan de verhoging van rendementen, en de atmosfeer is constructief. Een opvallend punt is dat de scriptieklass weliswaar volgt op de major (de basis en de verdiepvakken), maar roostertechisch gezien al in blok twee van het derde studiejaar afgerond kan worden. De scripties zijn daarmee niet het laatste onderdeel van de gehele bacheloropleiding, hetgeen geen beletsel hoeft te zijn voor het behalen van alle eindkwalificaties. Wel is het panel van mening dat al het vaardighedenonderwijs moet zijn afgerond, voordat studenten aan de thesis beginnen.

#### Vaardighedenonderwijs

Het vaardighedenonderwijs wordt geïntegreerd in het curriculum aangeboden. Het panel heeft de vaardighedenreader bestudeerd, en ziet hier een goede leidraad voor het vaardighedenonderwijs. Studenten ervaren het vaardighedenonderwijs ook als waardevol. In de uitvoering ziet het panel een aantal verbeterpunten. Zo lijkt de volgorde waarin vaardigheden aangeboden worden niet geheel logisch; vaardigheid tien uit de eindtermen (het vinden, kritisch lezen en verwerken van informatie en vakliteratuur) komt pas aan het einde van het eerste studiejaar aan bod terwijl de studenten hier al eerder van zouden kunnen profiteren. Het advies van het panel is de opbouw van de vaardigheden te heroverwegen.

Een ander punt betreft het toetsen van de vaardigheden. Hoewel er een breed palet aan vaardigheden wordt aangeboden, is de toetsing met name gericht op het schrijven van een wetenschappelijk papier. Andere in de eindtermen verwoorde vaardigheden, zoals mondeling communiceren, of communiceren naar een niet-specialistisch publiek, komen veel minder duidelijk aan bod. Het panel is van mening dat de eindtermen en het vaardighedenonderwijs op dit vlak beter op elkaar afgestemd kunnen worden.

#### Profileringsruimte

Volgens universitair beleid kunnen Utrechtse studenten 60 EC van hun bacheloropleiding met behoorlijke vrijheid invullen. Doorgaans beslaat dit het derde jaar. 30 EC is voor een minor, en 30 EC is vrije profileringruimte. Momenteel kiezen studenten een minor uit het facultaire aanbod, maar in de toekomst gaat de universiteit naar een situatie waarin minoren universiteitsbreed gevolgd kunnen worden. De vrije profileringruimte is nu al universiteitsbreed open.

Hoewel het panel toejuicht dat studenten zich in brede zin kunnen ontplooiën, vindt ze 60 EC wat ruim. Dat studenten dat ook (lijken te) vinden, blijkt uit het gegeven dat veel van de vrije profileringruimte wordt ingevuld met (nog) meer wijsgerige vakken, bijvoorbeeld uit een ander verdiepvak dan de major. Daarnaast vindt het panel het van belang dat de profileringruimte bewust door de studenten wordt ingezet. Hoewel de opleiding geen eisen kan stellen aan de invulling ervan, is het volgens het panel van groot belang dat studenten uitgedaagd worden om actief na te denken over de invulling van de profileringruimte, bijvoorbeeld via een studieplan.

Een nog niet veelvuldig benutte optie voor de profileringruimte is het doen van een stage. Naar de mening van het panel is er momenteel te weinig aandacht voor arbeidsmarkt oriëntatie, en een stage kan daar een antwoord op zijn. Dat studenten zelf niet echt bezig lijken te zijn met hun toekomstige loopbaan (en het liefst veel tijd aan de wijsbegeerte besteden), doet geen afbreuk aan de inspanningsverplichting van de opleiding om ze daar goed op voor te bereiden, zeker nu de filosofische masteropleidingen in Utrecht selectief zijn geworden.

#### Feedback

Een aan het vaardighedenonderwijs grenzend thema is de rol van feedback, wat zeker in de filosofie en de ontwikkeling van studenten tot "onafhankelijk denker" belangrijk is. In de zelfstudie van de opleiding, en in gesprekken met studenten, alumni en docenten, is dit onderwerp aan bod gekomen. Daarnaast heeft het panel de feedback bij de eindwerken geëvalueerd. Het is duidelijk dat docenten altijd bereid zijn studenten feedback te geven op theses en tussentijdse werkstukken, en dat de

docenten ook zeer benaderbaar zijn. Tegelijkertijd wordt in te veel gevallen die feedback niet vanzelf gegeven, maar moeten studenten daar actief om vragen.

In de ogen van het panel is van wezenlijk belang dat het geven van feedback structureel in het programma wordt ingezet en dat het al dan niet krijgen van feedback niet moet hangen van het initiatief van de student. In de bespreking van dit punt met de docenten is de noodzaak van goede feedback niet in twijfel getrokken, maar blijkt dat het in veel gevallen niet doeltreffend is feedback te geven op de wijze waarop docenten graag zouden willen. De onderwijslast en de soms grote aantallen studenten zijn daar mede de oorzaak van. Het panel onderkent deze uitdagingen, en beveelt aan de feedback aan studenten beter af te stemmen op de mogelijkheden, bijvoorbeeld door deze niet zozeer in kwantitatieve zin te vermeerderen, maar door gericht te plannen.

#### Instroom

De bacheloropleiding bestaat uit ongeveer 60 studenten per jaar, waarvan twee derde deel de opleiding als eerste studie volgt. Sinds 2013 wordt matching toegepast in de voorlichting van nieuwe studenten. Aspirant studenten volgen een werkcollege, lezen artikelen, en worden in selectieve gevallen uitgenodigd voor een gesprek. Zodoende maken de geïnteresseerden kennis met de opleiding, en kan de opleiding op haar beurt een (vrijblijvend) advies geven. De opleiding is tevreden over het matchingsstelsel, dat ook zijn vruchten lijkt af te werpen: de uitvalcijfers dalen en zitten inmiddels onder het universiteitsbrede gemiddelde van 23%.

Momenteel loopt de toets nieuwe opleiding voor een bacheloropleiding Philosophy, Politics & Economics (PPE). Het panel heeft uitgebreid stilgestaan bij de mogelijke effecten hiervan op de instroom van studenten in de bacheloropleiding Wijsbegeerte. Hoewel de opleiding geen zekerheid op dit punt heeft, is de verwachting dat de instroom in Wijsbegeerte niet erg zal veranderen. De PPE studenten hebben een andere interesse dan de Wijsbegeerte studenten, en de opleidingen hebben een onderscheidend profiel ten opzichte van elkaar.

#### Rendementen

De studierendementen waren de afgelopen jaren niet heel hoog, maar stijgen gestaag (voor de cohorten 2009-2011 waren de N+2 rendementen respectievelijk 39%, 42% en 57,3%). Voor een deel heeft dit te maken met het gegeven dat ongeveer een derde deel (van de gemiddeld 60 instromende studenten) Wijsbegeerte als tweede studie volgt, en dus minder noodzaak voelt tot snelle afronding. De opleiding wil de rendementen specifiek verhogen onder voltijd-studenten die Wijsbegeerte als eerste studie volgen.

Op basis van een studie uit 2013 blijkt dat ongeveer 67% van de studenten na hun studie uitstroomt naar een master binnen de UU. Met het sluiten van de inschrijving voor de Master specialisatie Wijsbegeerte kunnen studenten alleen nog hun studie in Utrecht vervolgen bij de Master *Applied Ethics*, de research master Philosophy of de research master History & Philosophy of Science. Uit gegevens van de opleiding blijkt dat de afgelopen twee jaar tien studenten zijn doorgestroomd naar *Applied Ethics*, en zeven studenten naar Wijsbegeerte. Volgens de ZER worden in sommige gevallen (niet bekend hoeveel) studenten toegelaten tot prestigieuze universiteiten in het Verenigd Koninkrijk. De opleiding werkt aan beleid en bemensing om studenten na hun bachelor structureel te kunnen volgen.

#### Masteropleiding

##### Opbouw van het curriculum

Het master-curriculum kent een opbouw van basis cursussen (vier cursussen van 5 EC), twee keuzevakken, een optionele stage van 10 EC of twee aanvullende keuzevakken, en een thesis van 20 EC. De verplichte cursussen zijn voor een beperkt deel inleidend. Gelet op de instroomseisen, waaronder 30 EC filosofieonderwijs in de vooropleiding, dan wel een pre-master van 30 EC, kan bij alle studenten een basis in de filosofie worden verondersteld. In de eerste cursus, *Ethical theory & moral practice*, wordt in enige mate nog gewerkt aan het realiseren van een gelijk niveau. Het panel



heeft gesproken met de cursuscoördinator en studenten, en heeft begrepen dat het werken aan deze gelijkshakeling voortvarend gebeurt, en dat snel opgeschaald kan worden naar een hoger niveau.

Op sommige momenten treedt in het onderwijs tempovermindering op, bijvoorbeeld wanneer een docent of student basale filosofische concepten moet uitleggen aan (mede)studenten. Tegelijkertijd heeft het panel begrepen dat dat niet per definitie een nadeel is. Naast het feit dat het voor een student zinnig kan zijn om wijsgerige concepten in de basis uit te leggen, gebeurt ook het omgekeerde: studenten die een disciplinaire achtergrond in (bijvoorbeeld) biologie hebben, en de biologische concepten uitleggen die in een bio-ethisch vraagstuk spelen. De heterogeniteit aan studenten en toepassingsgebieden stimuleert zo een 'community of learners', en het panel waardeert dat zeer. Los van dat positieve aspect moet de opleiding er volgens het panel voor waken dat de cursussen een voldoende theoretisch niveau hebben. De literatuur die bij basiscursussen wordt gebruikt, mag in sommige gevallen van uitdagender theoretisch niveau zijn.

Het panel heeft tijdens het bezoek stilgestaan bij een basiscursus, die in het huidige academische jaar voor het eerst werd verzorgd. Uit de documentatie over het verloop van deze cursus bleek dat de heterogeniteit van de studenten, de studielast, het theoretisch niveau en de wijze van examinering nog niet optimaal op elkaar waren afgestemd. Tijdens het bezoek heeft de cursuscoördinator een gedetailleerd plan van aanpak ter verbetering laten zien en besproken, en het panel heeft er vertrouwen in dat de cursus hiermee de nodige verbeteringen zal realiseren.

Na de vier verplichte cursussen volgen studenten een aantal keuzevakken in een bepaalde specialisatie-richting, zoals duurzaamheid, medische ethiek of economische ethiek. In deze fase specialiseren studenten zich in enkele van deze gebieden, en niet alle, zoals de eindtermen lijken te suggereren. Uit de zelfevaluatie blijkt dat roostering van de specialisatievakken een punt van aandacht is, ook omdat deeltijd studenten aan dit onderwijs deelnemen. Het panel vindt het belangrijk dat de keuzevakken niet gelijktijdig gerosterd zijn, zodat studenten vrij zijn in het kiezen van de specialisaties. Verder merkt de opleiding in de zelfevaluatie op dat vanwege de deeltijdstudenten de contacturen geconcentreerd zijn op een beperkt aantal momenten in de week. Dat wordt door studenten als erg intensief ervaren, en de opleiding evalueert of dit aangepast moet worden. Het panel heeft er vertrouwen in dat de opleiding zo de roostertechnische studiebaarheid bewaakt.

Aansluitend op de verplichte en keuzeonderdelen in het eerste semester gaan de studenten in het tweede semester een meer individueel traject volgen. Doorgaans bestaat dat uit een niet-verplichte stage of keuzevakken (10 EC) en een thesis (20 EC). De 20 EC scriptie kan (maar hoeft niet) aan te sluiten op de stage, en de informatievoorziening aan de studenten over wat een scriptie moet behelzen, is uitgebreid en duidelijk. Afhankelijk van de interesse van de student kan de stage meer praktijkgeoriënteerd (bij een externe stageverlener) of onderzoeksgeoriënteerd zijn (binnen een intern onderzoeksproject). Er is duidelijke informatie beschikbaar voor het starten en vormgeven van stages. Zo wordt de stage altijd voorafgegaan door het opstellen van een stageplan, dat voor aanvang goedgekeurd moet worden door de opleiding, en is er ook een interne begeleider die het proces bewaakt. De stage wordt door de opleiding beoordeeld aan de hand van een matrix, waarbij de stageaanbieder een advies geeft over de beoordeling. De stage is een kenmerkend en waardevol onderdeel van het programma, en het panel beveelt dan ook aan het facultatieve karakter van de stage te beperken.

Een eerdergenoemde ontwikkeling is het verkleinen van de cursusomvang van 7,5 EC naar 5 EC, per 2016-2017. Op enkele punten ziet het panel dat deze omschakeling moeite kost, met name voor de opleiding om goed in te schatten wat precies binnen een studielast van 5 EC past. Het panel heeft begrip voor dergelijke omschakelproblemen, en verwacht dat de opleiding deze vaardig zal aanpakken.

#### Instream

De laatste jaren stromen jaarlijks tussen de 20 en 25 studenten in. Dit zijn studenten met verschillende disciplinaire en culturele achtergronden, die in ieder geval 30 EC in ethiek en/of politieke filosofie in de bacheloropleiding hebben gehad, of een premaster van 30 EC hebben afgerond. De opleiding zoekt naar mogelijkheden om meer internationale studenten te trekken door voor hen specifieke instroomprogramma's te ontwikkelen. Het panel is van mening dat een grotere instroom van internationale studenten een grote meerwaarde heeft voor de opleiding is, en wenst de opleiding hierin succes toe.

Tegelijkertijd moet de opleiding het niveau van de studenten goed bewaken, zeker op de meer theoretisch-ethische aspecten. Gelet op de huidige instroom van ruim 20 studenten per jaar en de steun van het faculteitsbestuur, kan de opleiding overwegen selectiever te zijn in de toelating. Het panel heeft deze overwegingen tijdens het bezoek gedeeld met de opleiding, en is verheugd met het gegeven dat men de vereiste ethische en politieke filosofische voorkennis gedetailleerd heeft benoemd. Ook worden de vaardigheden beoordeeld aan de hand van een opdracht, en kan er een gesprek met de kandidaat worden gehouden. Zo kan het programma goed sturen op het niveau van instroom.

#### Rendementen

De rendementen van studenten die binnen het jaar afstuderen, zijn wat aan de lage kant (in 2014 en 2015 iets boven de 50%), maar de n+1 rendementen laten zien dat er geen reden tot zorg is. Het panel verwacht dat het beperken van de begeleiding in de zomer een positief effect zal hebben. Uit de gesprekken en de zelfstudie blijkt dat afgestudeerden doorgaans een goed vervolg op de arbeidsmarkt hebben. Exacte cijfers, zoals gepresenteerd in de ZER zijn wat gedateerd, maar duidelijk is dat studenten doorstromen naar banen in (interdisciplinair) onderzoek, of werk in de publieke en private sector dat past bij de opleiding. De stages helpen hierbij, ofwel ze geven de studenten ingang tot een relevant netwerk, ofwel ze helpen de student om voeling te krijgen met de arbeidsmarkt. De opleiding zal haar alumni beleid nog verder uitbreiden, en het panel ziet kansen voor de opleiding om het onderwijs en de stages te versterken middels het alumninetwork. Het panel is verder verheugd met het aanstellen van een medewerker arbeidsmarktorientatie op departementaal niveau.

#### Beëindigen afstudeerichting Wijsbegeerte

Zoals eerder uitgelegd heeft de opleiding besloten om per september 2016 het masterprogramma Wijsbegeerte te sluiten voor inschrijvingen. Het panel heeft met de betrokkenen (management, studenten, de examencommissie, docenten en formeel verantwoordelijken) gesproken over de zorg en begeleiding van studenten die nu nog in deze specialisatie studeren. Alle studenten hebben het cursorschik deel afgerond, en worden naar behoren begeleid in het thesistrject. Het panel heeft er vertrouwen in dat het beëindigen van het masterprogramma op een zorgvuldige manier geschiedt, en dat het voor de laatste studenten dus ook een studeerbaar programma blijft.

#### Studiebegeleiding en informatievoorziening

De studiebegeleiding en informatievoorziening wordt binnen beide programma's op een getrapte manier georganiseerd. Iedere student krijgt een tutor aangeboden, die het eerste aanspreekpunt vormt voor vragen en de student gedurende zijn/haar studie begeleidt. Studenten worden individueel en groepsgewijs begeleid in het tutoraat, dat naast gesprekken ook uit stimulerende en informatieve bijeenkomsten of uitjes bestaat. Het panel heeft begrepen dat in het tutoraat allerhande vragen over de inhoud en context van de opleiding worden besproken. Het panel heeft gezien dat er een duidelijke handleiding tutoren is, die onder meer de aard en frequentie van de contacten aangeeft.

Uit gesprekken met bachelorstudenten blijkt dat het tutoraat in het eerste jaar een duidelijk functie en een verplichtend karakter heeft, en dat het daarna meer facultatief en vraaggestuurd wordt. Gelet op de belangrijke rol van het tutoraat, zou deze in het tweede en derde jaar een wat zichtbaardere en meer gedefinieerde rol mogen hebben, bijvoorbeeld in het adviseren over studieplannen. Wat de masteropleiding betreft vindt het panel het belangrijk dat het kiezen van een specialisatie en de

mogelijkheden van een stage eerder besproken worden, zodat de student dit tijdig en gericht kan plannen.

Naast het tutoraat is er ook zijn er ook studieadviseurs, met name voor de studenten die problemen ervaren. Verder adviseren de facultaire 'Career Services' over loopbaanmogelijkheden, en vervult de opleidingscoördinator een belangrijke rol in de algemene informatievoorziening of het adviseren over afwijkende studieprogramma's. Ook speelt studievereniging FUF een waardevolle rol in de communicatie tussen opleiding en studenten. Het panel is positief over deze betrokkenheid van studenten, en hoopt dat dit gecontinueerd kan worden.

Een recente maatregel voor beide opleidingen is dat de scriptiebegeleiding in de zomermaanden sinds 2014-2015 fors is ingeperkt. Studenten kunnen wel hun thesis afronden en binnen het academisch Jaar laten beoordelen en afstuderen, maar hoeven zonder specifieke afspraken niet uit te gaan van de beschikbaarheid van scriptiebegeleiding tijdens de zomermaanden. Op deze manier worden studenten volgens de School sterk gestimuleerd om de scripties binnen de termijn van de studie af te ronden, en kan de staf tijd vrijhouden voor onderzoek. Het panel heeft deze nieuwe maatregel uitgebreid besproken met studenten, de examencommissie, docenten en formeel verantwoordelijken, en heeft geen bezwaren gehoord; het lijkt een stimulans te zijn om de studie tijdig af te ronden.

#### *Evaluatie van het onderwijs*

De bacheloropleiding heeft de evaluatie van het onderwijs sinds kort anders ingericht. Naast digitale evaluaties op cursus- en curriculum niveau (waaronder de NSE), worden sinds 2016 ook onderwijsgesprekken gevoerd. In deze onderwijsgesprekken met studenten wordt het curriculum in een open sfeer besproken. In de zelfstudie laat de opleiding duidelijk zien dat dit invloed heeft op de herinrichting van het curriculum. Het panel is hier dan ook enthousiast over, en hoopt dat deze onderwijsgesprekken voortgezet worden.

Over de gestructureerde evaluaties op cursusniveau heeft het panel wel wat zorgen, omdat de Bacheloropleidingscommissie (OC) naar eigen zeggen over te weinig middelen beschikt om haar taak goed uit te voeren. Sinds het invoeren van het digitale evaluatiesysteem Caracal is de respons erg gedaald, en heeft de OC onvoldoende betrouwbare reacties. Ook mogen om privacy redenen in de evaluatieportage geen individuele antwoorden geïsoleerd van de rest van de respons bekeken worden. Dit zou soms gewenst zijn in verband met het gegeven dat een enkele student de evaluatie negatief kan beïnvloeden door overal hele negatieve scores te geven. Het weer overgaan tot evaluaties op schrift, of het houden van panelgesprekken bij de afronding van een cursus, worden als oplossingen voorgesteld om deze hobbels in de evaluatiesystematiek te ontwijken. Het panel adviseert de opleiding en de faculteit dit probleem en de mogelijke oplossingen nader te onderzoeken. De OC voor de masteropleiding heeft dergelijke problemen met de digitale evaluatiesystematiek niet, waarschijnlijk omdat de diversiteit aan typen studenten kleiner is.

#### *Docententeam*

De docenten die een rol vervullen binnen de bachelor- en masteropleiding komen uit de drie filosofie hoofdgroepen van de School (TF, PF en GF), en de inzet van docenten, UD's, UHD's en hoogleraren oogt evenwichtig. Binnen de School is het goed gebruik dat ook hoogleraren met een aanzienlijke bestuurs- of onderzoeksinstelling in het bachelor- en masteronderwijs participeren. Van het docententeam heeft nagenoeg iedereen een BKO, en ongeveer twee op de vijf heeft een SKO.

Hoewel de kwaliteit van de docenten zeker goed is, is de omvang van het docententeam volgens het panel niet aan de maat. Zoals eerder is opgemerkt, is feedback van groot belang, maar ervaren docenten dat ze naast de overige onderwijs- en onderzoekstaken te weinig tijd hebben voor het structureel geven van feedback. In gesprek met het faculteitsbestuur is duidelijk geworden dat de onderbemensing een erkend probleem is, en staan er momenteel veel vacatures open. Het panel heeft derhalve het vertrouwen dat dit probleem in de nabije toekomst verholpen wordt.

Op dit moment maakt de opleiding gebruik van relatief veel docenten met een tijdelijke aanstelling, wat een zeker risico met zich meebrengt (bijvoorbeeld het bewaken van de continuïteit van kwaliteitszorg). De School is zich daarvan bewust, en anticipeert hier naar indruk van het panel goed op. Zo wordt tijdelijk personeel goed ingebed in de School, en wordt ze tijdens het geven van het onderwijs gecoached door didactici. Daarnaast heeft de School onderzocht wat voor de komende jaren de structurele vacatureruimte is, zodat tijdelijk personeel voor meerdere jaren aangesteld kan worden. Het panel is van mening dat de opleiding op deze wijze tijdelijke docenten constructief inzet in het onderwijs.

De onderzoekskwaliteiten van de staf zijn volgens het panel goed en sluiten aan bij het onderwijs. Naast het gegeven dat er onder de docenten grote projecten zijn geworven (waaronder competitieve Veni, Vidi en Vici beurzen, NWO MVI of TOP projecten en ERC beurzen) zijn docenten betrokken bij belangrijke tijdschriften (als (hoofd)redacteur of lid van de redactieraad) en bij (professionele) commissies. Zodoende is met de staf een duidelijke relatie met het wetenschappelijke en professioneel werkveld in de filosofie.

#### **Overwegingen**

Naar oordeel van het panel maken het programma, de onderwijsleeromgeving en de kwaliteit van het docententeam het voor zowel de bachelorstudenten als de masterstudenten mogelijk de beoogde leerresultaten voor hun opleiding te realiseren.

#### *Bacheloropleiding*

Het curriculum is een duidelijke en studeerbare vertaling van de beoogde eindtermen, waarin theoretische, praktische en historische dimensies van de wijsbegeerte duidelijk naar voren komen. Door de opbouw van basisvakken, verdiepingspakketten en afronding van de thesis in de scriptieklass is er een opbouw aanwezig die het curriculum goed studeerbaar maakt. De minor en de vrije profileringsruimte in het derde studiejaar bieden studenten bovendien mogelijkheden tot verdere verdieping in de wijsbegeerte of verbreding in andere richtingen. Het panel is van mening dat studenten meer uitgenodigd mogen worden om de minor en vrije profileringsruimte als coherent pakket samen te stellen. Ook kan arbeidsmarkt oriëntatie in de profileringsruimte een plaats krijgen, bijvoorbeeld door de stagemogelijkheden te promoten.

Het vaardighedenonderwijs en feedback zijn een belangrijk onderdeel van het programma. Vaardigheden worden geïntegreerd in het programma aangeboden, en hier ziet het panel ruimte voor verbetering. De volgorde waarin vaardigheden aan bod komen kan beter, en de toetsing van vaardigheden mag van het panel meer expliciet aan bod komen. Ook is het de sterke aanbeveling feedback meer gestructureerd aan te bieden.

De opleiding heeft de laatste jaren een aantal maatregelen genomen om de studeerbaarheid te vergroten. Meest in het oog springt de scriptieklass, waarin studenten werken aan hun thesis. Deze klas structureert het traject, en geeft de studenten de mogelijkheid om naast individuele feedback van de begeleider ook peer feedback te geven en te ontvangen. Een maatregel voor zowel de bachelor- en masteropleiding is het inperken van de begeleiding van studenten in de zomermaanden, bedoeld om thesistracten tijdig af te ronden.

#### *Masteropleiding*

Het masterprogramma is een goed doordacht en studeerbaar programma op het gebied van toegepaste ethiek, waarin de 'toolbox' oriëntatie, zoals uiteengezet bij standaard 1, duidelijk naar voren komt. De opleiding moet er wel voor waken dat het theoretische niveau voldoende blijft. In het eerste semester krijgen studenten basis- en specialisatievakken aangeboden, en is er daarna de veel benutte mogelijkheid tot het doen van een stage. Het panel is enthousiast over de mogelijkheid tot stage te lopen, en wil aanbevelen dik (onder voorwaarden) tot een vast onderdeel van het programma te maken.

Wat voor beide programma's geldt, is dat de staf van goede kwaliteit is, en dat knelpunten in de bemensing van het onderwijs duidelijk geïdentificeerd en aangepakt worden. Het panel juicht de ondervijsgesprekken toe, maar heeft tegelijkertijd zorg over het signaal dat de opleidingscommissie van de bacheloropleiding haar taak niet naar behoren kan uitvoeren vanwege de evaluatiesystematiek.

#### Conclusie

*Bacheloropleiding Wijsbegeerte*: het panel beoordeelt Standaard 2 als 'voldoende'.  
*Masteropleiding Filosofie*: het panel beoordeelt Standaard 2 als 'voldoende'.

#### Standaard 3: Toetsing

De opleiding beschikt over een adequaat systeem van toetsing.

**Toelichting:** De beoordeling is valide, betrouwbaar en voldoende onafhankelijk. De eisen zijn helder voor de studenten. De kwaliteit van de tentaminering en examinering wordt voldoende gewaarborgd en voldoet aan de wettelijke deugdelijkheidsvereisten. De toetsen ondersteunen het eigen leerproces van de student.

#### Bevindingen

##### Toetsbeleid

Zowel de bachelor- als de masteropleiding hebben een uitgebreid toetsplan, waarin per cursus uitgewerkt staat welke leerdoelen aan bod komen, hoe er getoetst wordt, en welke gewichten er aan deelttoetsen gegeven worden. Uit bestudering van het toetsplan, cursusedossiers en thesissen concludeert het panel dat de toetsing van cursusisch onderwijs en de thesissen adequaat is. Toetsen worden gemaakt door (of onder supervisie van) docenten met een BKO of SKO, en binnen de masteropleiding door docenten die tevens gepromoveerd zijn. Docenten consulteren elkaar bij het maken van toetsen, waardoor niet alleen de kwaliteit van een specifieke toets toeneemt maar docenten ook kunnen werken aan samenhang en opbouw van toetsing door het curriculum heen. Een docent van de School is tevens lid van de facultaire toetscommissie.

Bij de toetsplannen heeft het panel enkele aanbevelingen. Ten eerste worden, zoals eerder besproken, de vaardigheden in het bachelor-programma niet over de hele breedte uitgebreid getoetst. Samen met de aanbeveling om de volgorde van vaardighedenonderwijs te herschikken, is het panel van mening dat deze vaardigheden ook meer expliciet in toetsing terug mogen komen. Ten tweede is het niet geheel duidelijk in hoeverre studenten bekend zijn met de toetsplannen. Voor de afzonderlijke cursussen is wel aangegeven wat de leerdoelen zijn en hoe er getoetst wordt, maar dit is niet gekoppeld aan de eindtermen van de opleiding en de gekozen toetsvormen. Het panel adviseert te verduidelijken hoe een cursus in relatie tot de eindtermen en toetsvormen gepositioneerd is, daardoor wordt de coherentie van het curriculum verduidelijkt en kunnen studenten en docenten de cursussen gericht evalueren.

Een vast element bij toetsing is dat alle schriftelijke opdrachten via Safe Assign op plagiaat worden gecontroleerd. Studenten weten dat dit gebeurt, en maakt hen dus behoedzaam. Het panel is tevreden met deze maatregel.

##### Examencommissies

De School Filosofie en Religiewetenschap heeft voor drie eigen bacheloropleidingen één examencommissie. Het masterprogramma valt onder de facultaire examencommissie Academische masters. Tijdens de visitatiebezoeken heeft het panel met beide onafhankelijk van elkaar gesproken, en is het panel ook een notitie overhandigd over de rol van de examencommissies in het borgen van de toetskwaliteit.

#### Bacheloropleiding

De examencommissie van de bacheloropleiding is zich, volgens het panel, goed bewust van haar eigen taken en verantwoordelijkheden, en er wordt ook naar gehandeld. Dat blijkt niet alleen uit de schriftelijke documentatie over de kwaliteitszorg, maar ook uit de verslagen van de examencommissie en uit het gesprek met het panel. Er vinden regelmatig proefboringen (steekproefsgewijze onderzoeken) plaats van eindwerken en minoren, en de conclusies hieruit worden ook gedeeld met de betrokkenen, hoofdzakelijk de onderwijsdirecteur. Bij de 'proefboringen' van eindwerken worden beoordelingsformulieren kritisch beoordeeld: is de beoordeling zorgvuldig, navolgbaar en transparant? In voorkomende gevallen is het eindwerk zelf bestudeerd. De examencommissie is na het meest recente onderzoek tot de slotsom gekomen dat de archivering en weging van de beoordelingscriteria aandacht behoeven, en dat de beoordelingsformulieren ook niet altijd goed ingevuld worden. In de zelfstudie geeft de opleiding aan hieraan te gaan werken en concrete verbeteringen door te voeren.

Uit het onderzoek van de examencommissie naar de minoren blijkt verder dat de samenhang, leerdoelen en de doorlopende leerlijnen niet altijd goed uiteengezet zijn. In de ogen van het panel is het belangrijk dat de examencommissie dit probleem heeft gesignaleerd, en adviseert hier expliciet aandacht aan te besteden, zeker wanneer de minoren universeitsbreed gekozen mogen worden.

Naast het uitvoeren van de 'proefboringen' en het gericht terugkoppelen van gesignaleerde problemen, geeft de examencommissie jaarlijks voorlichting aan de docenten over fraude en plagiaat in het onderwijs. Ook vinden er ijkingsessies met de andere examencommissies binnen de faculteit plaats, bijvoorbeeld over het omgaan met plagiaat. In de ogen van het panel is er kortom een actieve en zelfbewuste examencommissie, die in brede zin een belangrijke bijdrage levert aan het bewaken van de toetsing en kwaliteitszorg.

#### Masteropleiding

Net als bij de bacheloropleiding is de examencommissie voor de master zich goed bewust van haar taak, en vervult deze goed. Er is een duidelijk kritische en constructieve houding van de examencommissie naar de opleiding toe, die ook vertaald wordt in het werk dat de commissie doet. Ook hier heeft men recentelijk proefboringen gedaan naar scripties, en de aanbevelingen uit het eerdere onderzoek lieten een verbetering zien in het daaropvolgende onderzoek. Wel heeft de onderwijsdirecteur besloten dat een regeling die faculteitsbreed werd gedisciplineerd (bij een eindcijfer tussen 6-6,5 een derde beoordelaar inschakelen) binnen de masteropleiding vooralsnog wordt handhaven. Bij navraag bleek dat men in dit specifieke geval de regeling nog relevant vond, ook omdat daarmee het gesprek over kwaliteit tussen drie beoordelaars wordt gestimuleerd. Het panel heeft begrepen dat eventuele twijfel over de kwaliteit van de scripties of de beoordelingswijze niet meespeelden in het voortzetten van deze regeling.

Een ander punt dat het panel met de examencommissie heeft besproken, is het naar boven aanpassen van een eindcijfer voor een scriptie na de mondelinge verdediging van de student. Dat een mondelinge verdediging tot verheldering van de inhoud en kalibratie van de docenten leidt, is voor het panel op zich geen probleem, maar momenteel is over de details nog te weinig afgesproken. In de zelfstudie werd hier al naar verwezen, en in gesprek met de examencommissie heeft het panel begrepen dat hieraan gewerkt wordt: er komt een regeling die uiteenzet wat de procedure is. Het panel hecht er veel waarde aan dat de examencommissie en de opleiding hier binnen een afzienbare termijn passend beleid op ontwikkelen.

#### Beoordelingsformulieren scripties

Voor de bacheloreindwerkstukken en masterscripties, als ook voor de masterstage, zijn duidelijke 'rubrics' beschikbaar. Deze maken op deelaspecten duidelijk hoe er gewaardeerd wordt, en waar verschil in becijfering op is gebaseerd. In beide programma's vormt het invullen van de beoordelingsformulieren zelf nog een aandachtspunt. De examencommissies hebben in de proefboringen geconstateerd dat deze nog niet altijd goed worden ingevuld, en het panel deelt deze observatie. Het beoordelingsformulier wordt niet als feedbackinstrument aan de student gezien, en

derhalve ook niet als zodanig ingevuld. Beoordelingsformulieren dienen volgens de opleiding alleen als verantwoording voor het cijfer. Voorts heeft het panel geconstateerd dat er te veel variatie is in hoe uitgebreid een beoordelingsformulier wordt ingevuld.

De opleidingen hebben dit punt al vaardig aangepakt, en er zijn reeds bijeenkomsten geweest om het goed invullen van de beoordelingsformulieren onder de aandacht te brengen. Het digitaliseren van de formulieren kan ook tot verbetering leiden. Het panel steunt deze ontwikkeling, maar wil tevens het belang van de beoordelingsformulieren als feedbackinstrument benadrukken.

#### Overwegingen

De bachelor- en masteropleiding beschikken ieder over een uitgebreid toetsplan waarin staat uit gewerkt welke toetsvormen worden gebruikt, en hoe leerdoelen en leerlijnen gekoppeld zijn aan cursussen. Het panel ziet hier een goede basis in voor een degelijke toetspraktijk. Docenten hanteren bij het ontwikkelen van toetsen het vierogen principe.

De examencommissie van de bacheloropleiding is zich goed bewust van haar taak, en voert deze naar indruk van het panel goed uit. Het recente onderzoek naar scripties en minoren, alsook de wijze waarop de examencommissie de bevindingen hiervan deelt met de opleiding, zijn daar een voorbeeld van. Verder is het panel tevreden over het gegeven dat de examencommissie plagiaat in onderwijs jaarlijks met de staf bespreekt.

De examencommissie Academische masters functioneert eveneens goed. Ook daar zijn proefboringen gehouden naar de scripties, en de bevindingen daaruit zijn gedeeltelijk met de opleiding. Tijdens het bezoek heeft het panel gemerkt dat de examencommissie een duidelijke rol- en taakopvatting heeft, duidelijk is in de rol en opdracht die ze heeft. De examencommissie stimuleert een cultuur waarin de kwaliteit van de opleiding onderdeel is van het gesprek tussen docenten.

Net als door de examencommissie voor de bacheloropleidingen is door de examencommissie voor de Academische masters extra aandacht gegeven aan het correct en volledig invullen van de beoordelingsformulieren. Het panel is het met de examencommissies eens dat beide opleidingen de beoordelingsformulieren uitgebreider kunnen invullen. Ook steunt het panel de examencommissie voor de masteropleiding in haar visie dat het aanpassen van het cijfer na de mondelinge verdediging qua procedure helderder uiteengezet moet worden. Volgens het panel is er een duidelijke en breed gedragen kwaliteitscultuur, en spelen de proactieve examencommissies daar een belangrijke rol in.

#### Conclusie

*Bacheloropleiding Wijsbegeerte:* het panel beoordeelt Standaard 3 als 'goed'.

*Masteropleiding Filosofie:* het panel beoordeelt Standaard 3 als 'goed'.

#### Standaard 4: Gerealiseerde leerresultaten

De opleiding toont aan dat de beoogde leerresultaten zijn gerealiseerd.

**Toelichting:** Het realiseren van de beoogde leerresultaten blijkt uit de uitkomsten van toetsen, de eindwerken en de wijze waarop afgestudeerden in de praktijk of in een vervolgopleiding functioneren.

#### Bevindingen

##### Bacheloropleiding

Om te beoordelen of de beoogde leerresultaten zijn behaald, heeft het panel 15 eindwerken van de bacheloropleiding en de masteropleiding ieder bestudeerd. Deze zijn op basis van variatie in eindcijfer, onderwerp en begeleider geselecteerd uit laatste twee academische jaren (2014-2015 en 2015-2016). Het panel heeft zich voor het beoordelen van standaard vier louter gebaseerd op bachelor-eindwerkstukken die geschreven zijn vóór de invoering van de scriptieklass (2016-2017); het

Wijsbegeerte, Universiteit Utrecht

23

panel kan daarom geen oordeel geven over de aard en kwaliteit van de scripties die in het kader van de scriptieklass zijn geschreven.

Naar de indruk van het panel zijn de scripties van doorgaans goede kwaliteit, enkele van zeer goede kwaliteit. Bij deze laatste scripties wordt het bachelorniveau duidelijk overtroffen. Ook blijkt uit de scripties dat studenten goede tekstanalyses kunnen maken. Op enkele punten wijkt het oordeel van het panel licht af van dat van de beoordelaars zelf, naar boven en naar beneden toe, maar dat is binnen een kleine en acceptabele marge. Hoewel er ook scripties zijn gezien die net voldoende zijn, is het panel geen scripties tegengekomen die in haar optiek onvoldoende zijn. Daarnaast kan het panel zich vinden in de beoordeling van een scriptie in de theoretische filosofie met een 10.

De mate waarin de beoordelingsformulieren ingevuld worden, wisselt. De ervaring van het panel komt in deze dus overeen met de bevindingen van de examencommissie. Volgens het panel is het in sommige gevallen bovendien te summier ingevuld om als een goed feedbackinstrument te dienen. De docenten hebben in de gesprekken met het panel aangegeven dat de beoordelingsformulieren ook niet voor feedback dienen. Die wordt mondeling of per email aan de student geven. Er is geen vast format of werkwijze volgens welke de studenten feedback aangeboden krijgen. Zoals eerder is opgemerkt, vindt het panel het van wezenlijk belang dat alle studenten actief en structureel bruikbare feedback op de scriptie wordt aangeboden.

##### Masteropleiding

In de selectie die het panel bestudeerd heeft zaten zowel scripties van het masterprogramma *Applied Ethics* als van de inmiddels gesloten specialisatie Wijsbegeerte. In de selectie heeft het panel geen scripties gezien die in haar optiek onvoldoende zijn. Op punten zou het panel een scriptie hoger of lager hebben beoordeeld, maar dat zit binnen een normale marge. Over het algemeen ziet het panel wel ruimte voor verbetering van de scripties; gelet op het curriculum zouden studenten een hoger niveau moeten kunnen bereiken. De scripties zijn herkenbaar op de verschillende specialisaties gericht, en bevatten doorgaans ook een grondige behandeling van de literatuur. In enkele gevallen zou dat wat minder uitgebreid mogen, zeker wanneer dat in verhouding tot de uiteenzetting van een eigen perspectief of analyse te veel overheerst.

De beoordelingsformulieren zijn in de regel voorzien van een voldoende onderbouwing van het eindcijfer, maar soms is de toelichting wat summier. Van studenten hebben we begrepen dat de feedback op de scripties naar wens is, ook omdat dit gekoppeld is aan de mondelinge toelichting na de verdediging.

#### Overwegingen

##### Bacheloropleiding

Uit de bestudeerde scripties blijkt dat studenten de eindtermen zeker behalen. De studenten kunnen goede tekstanalyses maken, en het niveau dat de scripties bereiken is in enkele gevallen zeer hoog. De waardering van de scripties verschilt soms tussen panel en de beoordelaars, maar die verschillen bevinden zich binnen een acceptabele marge. Het panel vraagt meer aandacht voor het invullen van de beoordelingsformulieren, en vindt het belangrijk dat alle studenten voldoende en proactief feedback krijgen op hun eindwerken. De doorstroom van studenten naar vervolgopleidingen is, voor zover daar informatie over is, goed. Studenten kunnen binnen Utrecht doorstromen naar selectieve masters, maar weten hun weg ook te vinden naar het buitenland.

##### Masteropleiding

De masterscripties laten duidelijk zien dat de studenten de beoogde leerresultaten behalen. De waardering van de scripties verschilt soms tussen panel en de beoordelaars, maar die verschillen bevinden zich binnen een acceptabele marge. De specialisaties zijn duidelijk herkenbaar en bevatten een (soms te) grondige bespreking van de literatuur. Wel is er potentie in het programma en bij studenten om een hoger niveau van de scripties te bereiken. En ook bij de masterscripties is de

Invulling van de beoordelingsformulier een verbeterpunt. Studenten vinden werk op bij de opleiding passende arbeidsplaatsen, zowel binnen de wetenschap als in de publieke en private sector.

**Conclusie**

*Bacheloropleiding Wijsbegeerte*: het panel beoordeelt Standaard 4 als 'voldoende'.

*Masteropleiding Filosofie*: het panel beoordeelt Standaard 4 als 'voldoende'.

## ALGEMEEN EINDOORDEEL

De bacheloropleiding Wijsbegeerte biedt volgens het panel een duidelijk programma aan in de wijsbegeerte, dat ook past binnen het domeinspecifieke referentiekader. De leerdoelen zijn duidelijk, maar kunnen op punten specifiekere worden geformuleerd. Er is, op basis van de leerdoelen, een goed gestructureerd curriculum uitgewerkt. Binnen dat curriculum krijgen studenten een goede opbouw van basis- en specialisatievakken, en is er veel ruimte voor minoren en keuzevakken. Wel adviseert het panel studenten via het tutoraat die keuzerimte bewust in te richten, en de opbouw van het vaardigheden onderwijs te heroverwegen. Het curriculum is de afgelopen jaren geëvalueerd, en samen met studenten heeft de opleiding knelpunten en verbeteringen geïdentificeerd en doorgevoerd. Het panel heeft met interesse kennisgenomen van die aanpassingen, en ziet met bijvoorbeeld de pas ingevoerde scriptieklass dat de opleiding het tijdig afronden van de thesis stimuleert. De kwaliteitszorg-cultuur is goed op orde: de examencommissie is proactief in haar werkzaamheden, en neemt daarin iedereen die binnen de opleiding betrokken is mee. Tot slot is het panel tevreden over de scripties, en laat de opleiding duidelijk zien dat de eindtermen behaald worden.

De masteropleiding Filosofie, de facto bestaande uit *Applied Ethics*, is een duidelijk geprofileerd master programma: studenten krijgen (filosofische) methoden aangereikt om concrete thema's en vraagstukken in de samenleving vanuit ethisch perspectief te analyseren. De opleiding richt zich niet op één specifiek thema, maar stimuleert studenten om zich binnen een breder aanbod van thema's te specialiseren in één of twee gebieden. Studenten met verschillende discipline achtergronden kunnen instromen, en hun diversiteit zorgt ook voor een constructief leerklimaat. Dat het curriculum naast de basis- en specialisatievakken en de thesis ook de stagemogelijkheid biedt, vindt het panel waardevol. Het advies is om deze stage een verplichtend karakter te geven. Net als bij de bacheloropleiding is de examencommissie voor de Academische masters zich goed bewust van haar rol, en handelt daar ook naar. Ze stimuleert zo een goede kwaliteitscultuur, waarin naast de formele aspecten daarvan het gesprek tussen docenten over kwaliteit een belangrijke plaats inneemt. Met de stages (die bijna alle studenten doen) en de thesissen laten de studenten zien de eindtermen zeker te behalen, en de doorstroom naar beroepen of onderzoeksplaatsen past bij de doelen van de opleiding.

**Conclusie**

Het panel beoordeelt de *bacheloropleiding Wijsbegeerte* als 'voldoende'.

Het panel beoordeelt de *masteropleiding Filosofie* als 'voldoende'.

**BIJLAGEN**

## BIJLAGE 1: CURRICULA VITAE VAN DE PANNELLEDEN

**Martin Stokhof** is hoogleraar taalfilosofie aan de Universiteit van Amsterdam. Hij publiceert op het terrein van de formele semantiek en pragmatiek, de taalfilosofie, en de filosofie van Wittgenstein. Hij is coauteur van een tweedelige inleiding in de logica en de formele semantiek, en publiceerde een inleiding in de taalfilosofie. Stokhof werd gekozen tot lid van de KNAW (2006), het Instituut internationale de philosophie (2007), en de Academia Europea (2016). Zijn bestuurlijke activiteiten omvatten voorzitter van de KNAW-NVAO accreditatiecommissie voor onderzoeksmasters in de geesteswetenschappen (2010-2015); voorzitter van het Gebiedsbestuur Geesteswetenschappen van NWO (2004-2010); wetenschappelijk directeur van het Institute for Logic, Language and Computation aan de Universiteit van Amsterdam (1998-2004). Sinds 2014 is hij lid van de Scientific Council van de European Research Council, sinds januari 2017 als vicepresident en domein coördinator van het Social Science and Humanities domein.

**Lydia Baan Hofman** heeft aan de Erasmus Universiteit Rotterdam haar bachelor en master Filosofie behaald. In haar masterthesis ontwierp ze een theoretisch raamwerk waarmee de invloed van filosofieonderwijs op de identiteitsontwikkeling van leerlingen in het Voortgezet Onderwijs kan worden begrepen. Na haar master Filosofie heeft ze de lerarenopleiding tot eerstegraads bevoegd filosofiedocent aan de Universitaire Lerarenopleiding Tilburg gevolgd en afgerond. Daarnaast heeft Lydia ervaring met het geven van filosofieles aan basisschoolleerlingen en is ze momenteel werkzaam als tutor filosofie op de EUR.

**Jan Opsomer** is hoogleraar filosofie aan de KU Leuven (België), en directeur van het De Wulf-Mansion Centre for Ancient, Medieval and Renaissance Philosophy. Daarvoor was hij hoogleraar aan de University of South Carolina en de Universität zu Köln. Hij was visiting scholar bij King's College London, Institute of Classical Studies, de Universiteit van Lausanne, de Humboldt Universität Berlin, de École Pratique des Hautes Etudes in Paris, en La Sapienza in Rome. Jan Opsomer is een specialist in antieke filosofie, in het bijzonder de vroege imperialistische filosofie en laat-antiek Platonisme.

**Sigrid Sterckx** is hoogleraar en doceert theoretische en toegepaste ethiek alsook sociale en politieke filosofie aan de Universiteit Gent (België). Haar huidige onderzoeksprojecten handelen over biobanken, octrooiering in de biogeneeskunde, orgaantransplantatie, levensindebeslissingen en globale rechtvaardigheid. Zij publiceerde tot nog toe meer dan 140 boeken, boekhoofdstukken en artikels in internationale academische tijdschriften. Sterckx is als 'permanent research associate' verbonden aan het Centre for Health, Law, and Emerging Technologies van de University of Oxford, en als 'associate member' aan het Centre for the Study of Global Ethics van de University of Birmingham. Ze zetelt tevens in diverse adviesraden, onder meer het Belgisch Raadgevend Comité voor Bioethiek.

## BIJLAGE 2: DOMEINSPECIFIEK REFERENTIEKADER

### 1 Inleiding

De filosofie stelt vragen naar de fundamenten van de werkelijkheid, naar de grondslagen en grenzen van kennis en wetenschappen en naar de principes van moreel en politiek handelen. Daarnaast biedt de filosofie kritische reflectie over verklaringen van menselijk gedrag, over ontwikkelingen in de geschiedenis en in de actualiteit en ontwikkelingen in de vakwetenschappen. Een aantal vraagstukken kent al een lang denkkader binnen de filosofie, zoals vragen naar de mogelijkheid van kennis en over de vrije wil, terwijl andere vraagstukken pas recent tot maatschappelijke en filosofische vragen hebben geleid, zoals de vraag wat duurzaamheid met opvattingen van de mens van doen heeft of de impact van de kwantummechanica op ons concept van natuur. In de studie filosofie komen studenten op zeer verschillende wijzen in aanraking met wijsgerige en maatschappelijke vraagstukken. Studenten leren om gedachten van andere (filosofen) zo precies en helder mogelijk te formuleren en analyseren, vooronderstellingen bloot te leggen en eventueel te confronteren met andere perspectieven, om tenslotte tot eigen gedachten te komen, die zij zo accuraat mogelijk weten te presenteren en te beargumenteren. Op die wijze bekwamen ze zich in het interpreteren van teksten en debatten met het oog op het bijdragen aan mogelijke oplossingen van vraagstukken en wijsgerige problemen. Opleidingen profileren zich in de mate waarin zij op bepaalde wijsgerige vraagstukken zelf centraal stellen of filosofische vragen in een bredere context plaatsen, zoals in relatie tot bepaalde maatschappelijke, institutionele of politieke vraagstukken. Filosofie kan op bachelor en (research) masterniveau worden gevolgd. De opleidingen waar we ons in dit referentiekader op richten zijn bachelor programma's, eenjarige academische masterprogramma's en interdisciplinaire (tweejarige) masterprogramma's. Geen opleiding zal alle aspecten van de filosofie in het onderwijs of onderzoek thematiseren; opleidingen zullen een beredeneerde keuze maken waarin een brede basis (die tot minimale eindtermen leidt), met profielbepalende elementen wordt gecombineerd.

Hierna gaan we eerst in op minimale eindtermen van de opleidingen (secties 2 en 3), waarna profielbepalende elementen voor de opleidingen worden benoemd (sectie 4).

### 2 Eindtermen bachelorprogramma's

De zogenaamde Dublin descriptor beschrijven de eisen waaraan Europese universitaire opleidingen moeten voldoen. De descriptor beschrijven onderzoek- en inhoudelijke eindtermen in termen van (1) kennis en inzicht, (2) toepassing van kennis en inzicht, (3) oordeelsvorming, (4) communicatievaardigheden en (5) leervaardigheden. Voor bachelor programma's gelden de volgende eindtermen:

- |   |
|---|
| <ol style="list-style-type: none"><li>1. Kennis en inzicht<ol style="list-style-type: none"><li>a. Kennis, vaardigheid en inzicht op het gebied van vakgebied, en het bereiken van de eindkwalificaties</li><li>b. Academisch denken, handelen en communiceren</li><li>c. Hanteren van specifieke kennis van een vakgebied in een bredere wetenschappelijke, wetenschapsfilosofische en maatschappelijke/culturele context</li></ol></li><li>2. Toepassing van kennis en inzicht<ol style="list-style-type: none"><li>a. Academisch denken, handelen en communiceren</li><li>b. Hanteren van relevant wetenschappelijk instrumentarium</li><li>c. Gedragsnormen die gelden tijdens de studie en binnen de wetenschap</li></ol></li><li>3. Oordeelsvorming<ol style="list-style-type: none"><li>a. Eigen persoonlijke overtuigingen ter discussie leren stellen</li><li>b. Kritische reflectie op oordelen, argumenten, informatieve teksten</li></ol></li><li>4. Communicatievaardigheden<ol style="list-style-type: none"><li>a. Academisch denken, handelen en communiceren</li></ol></li></ol> |
|---|

	b. (wetenschappelijke) communiceren in de eigen taal
	c. Gedragsnormen die gelden tijdens de studie en binnen de wetenschap
5. Leervaardigheden	a. Voorbereiden op een verdere studieloopbaan
	b. Studenten worden vanaf het eerste jaar vertrouwd gemaakt met theorie en praktijk van wetenschappelijk onderzoek.

We geven hieronder tussen haakjes aan welke Dublin descriptor met welke eindterm correspondeert.

De minimale eindtermen van de opleidingen wijsbegeerte zijn:

## 2a Bachelorprogramma's filosofie (180 EC)

### Kennis en inzicht

- De afgestudeerde heeft kennis van de geschiedenis van de wijsbegeerte, van haar interne ontwikkeling en van haar inbedding in de geschiedenis van de cultuur (1a, 1c);
- De afgestudeerde heeft kennis van de belangrijkste hoofdgebieden van de wijsbegeerte, namelijk theoretische filosofie, praktische filosofie en geschiedenis van de filosofie en die daarin aanwezige aandachtsgebieden in de filosofie (zoals bijvoorbeeld logica en ethiek), van de hoofdproblemen in deze domeinen en van de posities die daarin verdedigd worden (1a, 1b, 1c);
- De afgestudeerde heeft kennis van de belangrijkste thema's in de hedendaagse wijsgerige discussies (1a);
- De afgestudeerde heeft kennis van (of kennism gemaakt met) het werkveld van filosofen, zodat hij in staat is een vervolgtraject (master of carrièreperspectief) te bepalen (5a, 5b).

### Vaardigheden

- De afgestudeerde heeft geleerd wijsgerige teksten te bestuderen en begrijpen, zowel van klassieke als van hedendaagse auteurs, en kan de argumentatiestructuur van een tekst ontleden, de begrippen verhelderen, de vooronderstellingen achterhalen, alsmede een tekst situeren zowel in een (filosofie-) historisch als in een thematisch kader (2a, 2b, 2c);
- De afgestudeerde heeft geleerd kritische vragen te formuleren en doordenken ten aanzien van wijsgerige en maatschappelijke vraagstukken, om zo bij te dragen aan het systematisch ontrefalen, analyseren en beantwoorden van die vraagstukken (3a, 3b);
- De afgestudeerde kan zelfstandig relevante literatuur rond een thema vinden, de kwaliteit ervan beoordelen, en hanteert gangbare academische normen in het verwerken van die literatuur (2b);
- De afgestudeerde kan een wijsgerig probleem zelfstandig formuleren en analyseren, en kan hiervan verslag doen (2a, 2b, 2c);
- De afgestudeerde kan zelfstandig een positie formuleren en beargumenteren en kritisch in discussie gaan met medestudenten, docenten of een breder publiek over een wijsgerig vraagstuk (1c, 5b, 2a, 2b, 3b);
- De afgestudeerde kan schriftelijk verslag doen van een wijsgerige analyse op dusdanige wijze dat de analyse van de kwestie, het formuleren van het probleem en het oplossen ervan op heldere en systematische wijze aan bod komt (4a, 4b, 4c, 5b);
- De afgestudeerde kan mondeling een onderwerp helder en gestructureerd presenteren en daarbij verschillende standpunten kritisch belichten (4b);
- De afgestudeerde kan kennis op het gebied van de filosofie op academisch verantwoorde wijze zowel op een filosofisch als op niet-filosofisch geschoold publiek overbrengen (4a, 4b, 4c, 5b).

## 2b Bachelor van een bepaald wetenschapsgebied

Voor bachelor programma's die een bachelor filosofie aanbieden voor een bepaald wetenschapsgebied gelden de volgende eindtermen:

### Kennis en inzicht

- De afgestudeerde heeft kennis van en inzicht in de inhoud en methoden van het betreffende wetenschapsgebied op bachelor niveau (door middel van programmaonderdelen die door de faculteit van het betreffende wetenschapsgebied worden verzorgd) (1a, 1c);
- De afgestudeerde heeft kennis van en inzicht in de centrale onderdelen van de wijsbegeerte, zowel historisch als systematisch (1a, 1b, 1c);
- De afgestudeerde heeft kennis van en inzicht in centrale onderdelen van de wijsbegeerte van het wetenschapsgebied, in het bijzonder kernbegrippen, theorieën, problemen en methoden (1a, 1b, 1c, 2a, 2b);
- De afgestudeerde heeft kennis van en inzicht in de wetenschappelijke en maatschappelijke betekenis van de wijsbegeerte in het algemeen en van de wijsbegeerte van een bepaald wetenschapsgebied in het bijzonder (1c, 2b, 2c);
- De afgestudeerde heeft kennis en inzichten zoals voorkomend in relevante vakwetenschappelijke literatuur kritisch kunnen verwerken (2b, 3b);
- De afgestudeerde heeft voldoende wetenschappelijk niveau om tot een geëigende masteropleiding toegelaten te kunnen worden, dan wel zich met succes op de arbeidsmarkt te begeven (5a, 5b).

### Vaardigheden

#### De afgestudeerde ...

- Kan onder supervisie een onderzoek van beperkte omvang formuleren en uitvoeren (2b);
- Kan onderzoek in een bepaald wetenschapsgebied plaatsen in het bredere kader van de wijsgerige reflectie op dat wetenschapsgebied (2a, 2c);
- Kan wijsgerige vaardigheden van logisch-analytische, ideeën-historische dan wel empirisch-filosofische aard toepassen op problemen, theorieën en debatten die gerelateerd zijn aan het betreffende wetenschapsgebied (2a, 2b, 2c, 4a, 4b);
- Kan zelfstandig een heldere en beargumenteerde probleemstelling formuleren en uitwerken (4a, 4b);
- Kan een systematisch en helder betoog houden, mondeling en schriftelijk (4a, 4b, 4c);
- Kan constructieve kritiek geven en verwerken (3a, 3b).

## 3 Masterprogramma's

De Dublin descriptor die gelden voor masterprogramma's zijn de volgende:

### 1 Kennis en inzicht

Heeft aantoonbare kennis en inzicht, gebaseerd op de kennis en het inzicht op het niveau van Bachelor en die deze overtreffen en/of verdiepen, alsmede een basis of een kans bieden om een originele bijdrage te leveren aan het ontwikkelen en/of toepassen van ideeën, vaak in onderzoek verband;

### 2 Toepassen kennis en inzicht

Is in staat om kennis en inzicht en probleemoplossende vermogens toe te passen in nieuwe of onbekende omstandigheden binnen een bredere (of multidisciplinaire) context die gerelateerd is aan het vakgebied; is in staat om kennis te integreren en met complexe materie om te gaan;



<p>3. Oordeelsvorming</p> <p>Is in staat om oordelen te formuleren op grond van onvolledige of beperkte informatie en daarbij rekening te houden met sociaal- maatschappelijke en ethische verantwoordelijkheden, die zijn verbonden aan het toepassen van de eigen kennis en oordelen;</p> <p>4. Communicatie</p> <p>Is in staat om conclusies, alsmede de kennis, motieven en overwegingen die hieraan ten grondslag liggen, duidelijk en ondubbelzinnig over te brengen op een publiek van specialisten of niet-specialisten;</p> <p>5. Leervaardigheden:</p> <p>Bezit de leervaardigheden die hem of haar in staat stellen een vervolgstudie aan te gaan met een grotendeels zelfgestuurd of autonoom karakter.</p>
---

Er zijn aan de Nederlandse universiteiten verschillende eenjarige masterprogramma's filosofie te vinden, die zich ofwel presenteren in de volle breedte van de filosofie, ofwel een focus op een toepassingsgebied kennen. Dit maakt dat de volgende minimale eindtermen van een masteropleiding filosofie (60 EC) als volgt geformuleerd worden:

### 3a Eindtermen van masteropleidingen filosofie (60 EC)

#### Kennis en inzicht

- De afgestudeerde heeft verdiepende kennis in tenminste een van de specialisaties binnen de filosofie (1);
- De afgestudeerde heeft inzicht in de positie van zijn wijsgerig specialisme ten opzichte van wijsbegeerte in het algemeen en/of ten opzichte van andere relevante wetenschapsgebieden en/of ten opzichte van cultuur en samenleving (1);
- De afgestudeerde heeft inzicht in de rol die filosofen kunnen spelen in de samenleving (5).

#### Vaardigheden

- De afgestudeerde kan t.a.v. wetenschappelijke of maatschappelijke vraagstukken zelfstandig formuleren wat de filosofische vraag is, deze analyseren en bijdragen aan oplossingen (2);
- De afgestudeerde kan schriftelijk verslag doen van een wijsgerige analyse, waarbij zowel de analyse van de kwestie, het formuleren van het probleem en het oplossen ervan op heldere en systematische wijze aan bod komt (4);
- De afgestudeerde kan mondeling een onderwerp helder en gestructureerd presenteren en daarbij verschillende standpunten kritisch belichten (2, 3, 4);
- De afgestudeerde kan op academisch verantwoorde wijze kennis op het gebied van de filosofie overbrengen op zowel een filosofisch als niet-filosofisch geschoold publiek (2, 4, 5);
- De afgestudeerde kan zelfstandig een positie formuleren en beargumenteren en kritisch in discussie gaan met medestudenten, docenten of een breder publiek over een wijsgerig vraagstuk (3, 5).

### 3b Eindtermen van gespecialiseerde masteropleidingen filosofie (60-120 EC)

Een aantal opleidingen filosofie spitst zich toe op een deelgebied binnen de filosofie (zoals toegepaste ethiek of techniekfilosofie) of werkt intensief samen met andere disciplines. Dit kunnen interdisciplinaire programma's zijn of filosofie van een wetenschapsgebied. Elk master programma heeft tenminste de volgende eindtermen:

Wijsbegeerte, Universiteit Utrecht

33

#### Kennis en inzicht

- De afgestudeerde heeft verdiepende kennis in tenminste een van de specialisaties binnen de filosofie en eventueel basiskennis van een ander vakgebied, voor zover noodzakelijk binnen de opleiding (1);
- De afgestudeerde heeft inzicht in de rol en functie van filosofische vraagstukken in andere vakwetenschappen of in maatschappelijke vraagstukken en heeft de competentie om zelfstandig filosofische vragen formuleren, analyseren en oplossingen aandragen (2,3);
- De afgestudeerde heeft inzicht in het arbeidsmarktperspectief en de rol die filosofen hebben op plekken in de samenleving (5).

#### Vaardigheden

- De afgestudeerde kan zowel wijsgerige vraagstukken in een bredere context zelfstandig benoemen, deze analyseren en bijdragen aan oplossingen alsook de relatie tussen de wijsgerige vraagstukken en de bredere context beschouwen (1, 2, 3, 4);
- De afgestudeerde kan schriftelijk verslag doen van een wijsgerige analyse op dusdanige wijze dat de analyse van de kwestie, het formuleren van het probleem en het oplossen ervan op heldere en systematische wijze aan bod komt (4);
- De afgestudeerde kan mondeling een onderwerp helder en gestructureerd presenteren en daarbij verschillende standpunten kritisch belichten (2, 3, 4);
- De afgestudeerde kan in de context van een vakwetenschappelijke of beroepspraktijk zelfstandig onderzoek verrichten en daarover rapporteren (4);
- De afgestudeerde kan op academisch verantwoorde wijze kennis op het gebied van de filosofie overbrengen op een niet-filosofisch of ander wetenschappelijk geschoold publiek (4,5);
- De afgestudeerde kan zelfstandig een positie formuleren en beargumenteren en kritisch in discussie gaan met medestudenten, docenten of een breder publiek over een wijsgerig vraagstuk (3, 5);
- De afgestudeerde is in staat samen te werken met vakwetenschappers in andere disciplines en/of met professionals in het (maatschappelijk) beroepenveld (1, 5).

### 4 Profielbepalende elementen

De verschillende opleidingen in de filosofie bevat naast basiskennis in de drie grote hoofdgebieden in de voornaamste systematische deelgebieden van de filosofie ook profielbepalende elementen, waarbij eigen accenten worden gelegd. Deze profielbepalende elementen zijn in de masterprogramma's mogelijk nadrukkelijker aanwezig dan in de bachelorprogramma's, die vaak vooral breed en inleidend zijn. Deze elementen vertalen zich op eigen wijze in de eindtermen en het karakter van opleidingen. In alle gevallen is de profielbepaling van een opleiding helder bereideneerd en voor de student duidelijk.

#### A Wijsgerige thema's

Binnen elke opleiding is de relatie tot onderzoeksgebieden en leerstoelen herkenbaar in het onderwijsprogramma. Cursussen worden vaak gevormd naar de expertise die zich heeft gevormd binnen een onderzoeksgroep of departement. Dit betekent dat in de ene opleiding er misschien een sterker accent gelegd kan worden op de Kantiaanse of Aristotelische traditie in de ethiek, terwijl een andere thema's als 'vrije wil' of 'taalfilosofie in de exacte wetenschappen' doordenkt. Voor elk bachelorprogramma geldt dat studenten tenminste in de volle breedte kennismaken met de filosofische hoofdgebieden (theoretische filosofie, praktische filosofie en geschiedenis van de filosofie) en kennis krijgen over de ontwikkelingen van aandachtsgebieden daarbinnen. Voor masterprogramma's is 'research based teaching' meer vanzelfsprekend en is de aandacht voor bepaalde specialisaties in wijsgerige thema's groter.

## B Aandacht voor interdisciplinariteit en arbeidsmarkt

Afgestudeerde filosofen komen terecht in zeer diverse beroepen en sectoren: in de journalistiek, de academie, de uitgeverijwereld, de zorg- en welzijnssector, het bedrijfsleven, de culturele sector, het management en het overheidsbeleid. De aandacht voor de arbeidsmarkt neemt in opleidingen toe; er worden stage mogelijkheden gecreëerd, Career Services helpen studenten zich voor te bereiden op de arbeidsmarkt en alumni worden meer betrokken bij opleidingen. Daarnaast geldt voor meerdere opleidingen dat vanuit met andere disciplines samengewerkt wordt. Dit vertaalt zich soms ook in het cursusaanbod (zoals interdisciplinaire opleidingen, gedeelde minoren, gedeelde bachelors). Voor elke opleiding, zowel bachelor als master geldt dat hier op eigen wijze invulling aan gegeven wordt.

## C Internationalisering

De opleidingen filosofie oriënteren zich, net als de overige activiteiten binnen de academische context, in toenemende mate op een internationale markt. Dit betekent dat het aantal Engelstalige programma's met name op het masterniveau zijn toegenomen en dat ook in bachelor programma's een verblijf in het buitenland, voor studie of stage, tot de mogelijkheden behoort. Het docententeam is steeds vaker internationaal georiënteerd en geschoold. In sommige opleidingen is het docententeam ook geschoold in het Engelstalig onderwijs (bv Cambridge certificaten). Studenten raken op verschillende wijzen betrokken bij deze internationaliserende context; van symposia en conferenties, tot en met buitenlandverblijven of onderwijs met internationale medestudenten. Studenten worden in bachelorprogramma's gestimuleerd zich internationaal te oriënteren. Voor master programma's geldt dat zij op eigen wijze vorm geven aan internationale dimensies in het curriculum.

## BIJLAGE 3: BEOOGDE EINDKWALIFICATIES

### Bacheloropleiding Wijsbegeerte

De eindtermen van de opleiding zijn de volgende (met tussen haakjes de corresponderende Dublin descriptor, zoals deze zijn onderscheiden in het toetsplan van de opleiding (zie bijlage IV)):

#### Kennis en inzicht

1. heeft kennis van en inzicht in het vakgebied Wijsbegeerte, in het bijzonder globale kennis en inzicht op het gebied van de subdisciplines in de wijsbegeerte (taalfilosofie, logica, kenetheorie en wetenschapsfilosofie; sociale en politieke filosofie, ethiek, metafysica en wijsgerige antropologie) en van de geschiedenis van deze vakgebieden, afzonderlijk en in hun onderlinge samenhang (1a, 1c);
2. heeft kennis van en inzicht in de theoretische en methodologische grondslagen van de Wijsbegeerte (1a, 1b, 1c);
3. beschikt over algemene academische vaardigheden, in het bijzonder met betrekking tot Wijsbegeerte;
4. is in staat om kennis en inzicht op dusdanige wijze toe te passen, dat dit een professionele benadering van zijn/haar werk of beroep laat zien (5a, 5b);
5. kan een praktijkvraag of probleem op het vakgebied herformuleren tot een duidelijke en onderzoekbare probleemstelling; de daarin vervatte begrippen op adequate wijze operationaliseren; een onderwerp zowel theoretisch als empirisch bestuderen, in onderlinge samenhang; het resultaat weergeven in een coherent betoog dat wordt afgesloten met een heldere, synthetiserende conclusie; de resultaten gebruiken voor het beantwoorden van de praktijkvraag of het bijdragen aan verheldering en zo mogelijk oplossing van het probleem; vormt een oordeel dat mede gebaseerd is op het afwegen van relevante sociaal-maatschappelijke, wetenschappelijke of ethische aspecten (3b, 5a, 5b);
6. is in staat om informatie, ideeën en oplossingen over te brengen op een publiek bestaande uit specialisten of niet-specialisten (5a, 5b);
7. bezit de leervaardigheden die noodzakelijk zijn om een masteropleiding aan te gaan (5a, 5b).

#### Vaardigheden

8. vaardigheid in het lezen van wijsgerige teksten, zowel van klassieke als van hedendaagse auteurs (structuur van een tekst en argumentaties kunnen ontleden; de vooronderstellingen ervan kunnen achterhalen; een tekst kunnen situeren zowel in een historisch als in een systematisch kader) (2a, 2b, 2c);
9. schriftelijke uitdrucksvaardigheid; d.w.z. vaardigheid in het zelfstandig wijsgerig-conceptueel analyseren, oplossen en formuleren van een probleem in een schriftelijk rapport (4a, 4b, 4c, 5b);
10. vaardigheid in het vinden van relevante vakliteratuur en informatie rond een onderwerp en in het kritisch beoordelen en verwerken van die literatuur (2b);
11. mondelinge uitdrucksvaardigheid (helder en gestructureerd een onderwerp vanuit verschillende standpunten kunnen presenteren; kritisch kunnen evalueren van die standpunten; zelf een standpunt kunnen ontwikkelen) (3a, 4b);
12. vaardigheden in het ontwikkelen van een wijsgerig verantwoord betoog voor zowel een wijsgerig als een niet-wijsgerig publiek (4a, 4b, 4c, 5b).

## **Masteropleiding Filosofie**

### **Knowledge and insight**

The graduate:

1. has profound knowledge and insight of theories in the field of *Applied Ethics*, moral and political philosophy;
2. has thorough knowledge of a specialism within the study program, or thorough knowledge at the interface of the study program and another field;
3. has knowledge of methods and tools in the field of *Applied Ethics*;
4. has insight in the epistemological and meta-ethical aspects within each theoretical approach in *Applied Ethics*.

### **Application of knowledge and insight**

The graduate:

5. is able to employ ethical theories to identify, analyse and understand ethical issues and to find justifiable approaches to these issues in a way that is feasible as well as meets academic standards;
6. is able to utilize the methods and tools in *Applied Ethics* in order to provide ethical expertise in different contexts (e.g. facilitate moral deliberation in specific practices, develop & formulate policy recommendations, contribute to public debates etc.);
7. clarify ethical, societal and political dimensions of developments and debates in life sciences and technology, business and the public sector;
8. is capable to draft a fruitful outline for a scientific (research) project in (applied) ethics.

### **Reflection**

The graduate:

9. is able to develop his/her own position in discussions within *Applied Ethics* regarding ethical theories, methods, tools and expertise;
10. is able to critically reflect on the role ethicists play in different academic, professional and public contexts.

### **Communication**

The graduate:

11. is able to conduct research in *Applied Ethics* and practical philosophy and to report on it in a manner that meets the general standards of the discipline;
12. is able to communicate conclusions (written and orally), as well as the underlying knowledge, grounds and considerations, to an audience composed of specialists or non-specialists;
13. is able to listen and identify & clarify & reformulate moral problems confronted by professionals and in this way to support and assist professionals;
14. is able to organize fruitful and constructive ethical deliberation in institutional and professional contexts;
15. is able to structure, evaluate and moderate public debates on ethical issues.

### **Learning skills**

The graduate:

16. is able to apply knowledge and insight in a way that demonstrates a professional approach and attitude to his or her work or profession;
17. is socially involved and able to be engaged as well as able to maintain an independent and critical perspective on ethical issues, reasoning and possible solutions, choices and policies;
18. is able to collaborate with professionals from a variety of disciplinary backgrounds in a joint project;
19. is able to meet the standards of scientific and professional integrity;

20. is capable to critically reflect on his/her competencies and expertise and is motivated to continually improve knowledge and skills in order to meet the changing demands in the field of *Applied Ethics* ('lifelong learners').

BIJLAGE 4: OVERZICHT VAN DE PROGRAMMA'S

*Huidig programma bacheloropleiding Wijsbegeerte (tot aug. 2017)*

**Jaar 1**

Wijsgerige Ethiek Niveau 1	Filosofie van de Geest Niveau 1	Politieke en sociale filosofie Niveau 2	Logica voor Filosofen Niveau 1
Gesch vd wijsbegeerte Niveau 1	ACC (ACC buiten de eigen School)	Geschiedenis van de Wijsbegeerte II Niveau 1	Geschiedenis van de Wijsbegeerte III Niveau 2

**Jaar 2**

Verdiepingspakket 1,2 of 3 (niv 3)	Verdiepingspakket 1,2 of 3 (niv 3)	Verdiepingspakket 1,2 of 3 (niv 3)	Verdiepingspakket 1,2 of 3 (niv 3)
Kennis en Wetenschap I Niveau 2	ACC (Waarheid en autoriteit/ Perspectieven op praktijk)	Profileringsruimte	Profileringsruimte

**Jaar 3**

Minor GW	Minor GW	Profileringsruimte	Profileringsruimte
Minor GW	Minor GW	ACC	Eindwerkstuk

*Herzien programma bacheloropleiding Wijsbegeerte (vanaf september 2017)*

**Jaar 1**

<b>Blok 1</b>	<b>Blok 2</b>	<b>Blok 3</b>	<b>Blok 4</b>
Wijsgerige ethiek	Filosofie van de Geest	Logica voor filosofen	Gesch vd Wijsbegeerte III
Gesch vd wijsbegeerte I	Gesch vd wijsbegeerte II	Int pol en sociale filosofie	Kennis en wetenschap I

**Jaar 2**

<b>Blok 1</b>	<b>Blok 2</b>	<b>Blok 3</b>	<b>Blok 4</b>
Filosofie in context	Continentale filosofie*	Esthetica*	profilering
VP	VP	VP	VP

\* = gebonden keuze

**Jaar 3**

<b>Blok 1</b>	<b>Blok 2</b>	<b>Blok 3</b>	<b>Blok 4</b>
Minor	Minor	Minor	Minor
Profilering	Profilering	Filosofie van de filosofie + voorbereiden eindwerkstuk	Eindwerkstuk

**Masteropleiding Filosofie**

Semester 1		Semester 2	
Blok 1	Blok 2	Blok 3	Blok 4
Ethical Theory & Moral Practice*	Methods & Tools in Practical Philosophy*	Internship / Research oriented internship (10 EC) Default Or: Electives offered in block 3 (optional)	
Ethics of Institutions*	Electives (at least 1 of): a) Sustainable world: Human, Nature, Animals b) Medical Ethics & Philosophy of Medicine c) Economic Ethics		Thesis (20 EC)
Ethics & Public Policy (default)* Or: Topics in the Philosophy of Human Rights (RMA topic)	Elective (choice between): a) RH Philosophy course b) Elective MA AE c) Non-UU course		Thesis and internship coaching: planary sessions with students and staff
<b>Lecture seminar: meetings with invited guest teachers</b>			

BILAGE 5: BEZOEKPROGRAMMA

Bezoekprogramma Wijsbegeerte Universiteit Utrecht			
Maandag 13 maart 2017 Locatie: Janskerkhof 13 A Sijlkamer 003			
11.00	13.30	Voorbereidend overleg en inzien documenten (incl. lunch)	
13.30	14.15	Gesprek met inhoudelijk verantwoordelijken	Prof. dr. D. Cohnitz (hoogleraar theoretische filosofie) Prof. dr. M. Duwell (hoogleraar ethiek, directeur Ethiek Instituut) Dr. M. van den Hoven (onderwijsdirecteur School F&O), Dr. J. Mulder (ba opleidingscoördinator), Prof. dr. P. Zicha (hoogleraar geschiedenis vd nieuwe wijsbegeerte)
14.15	14.45	Overleg panel	NVT
14.45	15.30	Gesprek met studenten bacheloropleiding	Peijn A1 (vz) Michael Essling (vz) Imke Falkema (vz) Eno Groeneweg (vz) Lia Jansen (vz) Livy de Waal (vz)
15.30	16.15	Gesprek ba alumni	Dick Timmer (wijsbegeerte ba) Peter van Bekkom (wijsbegeerte ba) Giordano Ierna (wijsbegeerte ba)
16.15	16.45	Overleg panel + open sprekruur	
Dinsdag 14 maart 2017 Locatie: Janskerkhof 13a, Sijlkamer 003			
9.00	9.00	Aankomst panel	
9.15	10.00	Inzien documenten, voorbereiding gesprekken	Dr. Jael Anderson (praktische filosofie) Prof. dr. Marcus Duwell (praktische filosofie)
10.00	10.45	Gesprek met docenten bacheloropleiding	Dr. Maarten van Houke (praktische filosofie) Dr. Memo Levers (theoretische filosofie) Dr. Jannetje van Lih (theoretische filosofie) Dr. Jos Philips (praktische filosofie) Dr. Sander van Werkhoven (praktische filosofie) Prof. dr. Paul Zicha (geschiedenis vd fil.)
10.45	11.00	Overleg panel	
11.00	11.30	Gesprek met selectie leden van de Opleidingscommissie bachelor	Dr. Rob van Gerwen (OC ba) Dr. Niels van Miltenburg (OC ba) Makke Sharon (Studentlid) (OC ba)
11.30	12.15	Gesprek met leden van de Examencommissie	Prof. dr. Teun Tjabman (EC ba vz) Drs Carla Kessier (EC ba) Dr. Noor Blaauw (anno secretaris)
12.15	13.00	Lunch, inzien documenten	
13.00	13.30	Voorbereiden eindgesprek met formeel verantwoordelijken	NVT

Wolfsbergwaerts, Universiteit Utrecht

41

13.30	14.00	Eindgesprek met formeel verantwoordelijken	Prof. dr. K. Algra, decaan Faculteit GW Prof. dr. P. Schrijver, vice-decaan Faculteit GW
14.00	16.00	Opstellen voorlopige bevindingen	Keimpe Algra, Jesse Klunder, Peter Schrijver, Marjolke van den Hoven, Paul Zicha
16.00	16.45	Ontwikkelgesprek	Keimpe Algra, Jesse Klunder, Peter Schrijver, Marjolke van den Hoven, Paul Zicha
17.00	17.15	Mondelinge rapportage voortopg onderdeel Locatie: Etkamer Dijk 27 (achter-kantines)	Commissieleden, Verantwoordeligers OSO Keimpe Algra, Jesse Klunder, Peter Schrijver, Ted Sanders, Marjolke van den Hoven, Paul Zicha Daniel Cohnitz, Marcus Duwell, Jesse Mulder (ba coord), Das Philips (ma coord), EC en OC vz uitgenodigd, alle betrokken docenten uitgenodigd alle studenten uitgenodigd

Bezoekprogramma Filosofie UU – Master		
Dinsdag 11 april 2017		
19.30- 22.00		Diner & voorbereidend overleg (in hotel)
Woensdag 12 april 2017 Janskerkhof 13, Stijlkamer		
8.30- 9.00		Aankomst panel, inzien documenten, voorbereiden gesprekken
9.00- 9.45	Gesprek met inhoudelijk verantwoordelijken	Dr. Jos Phillips (coördinator MA), Prof. dr. M. Duveill (Praktische filosofie, directeur Ethiek Instituut), Dr. Marjette van den Hoven
10.00- 10.45	Gesprek met MA studenten en alumni	Cor vd Berg AE, student voltijd Lukas Bond AE, student voltijd Joran vd Lest AE, student deeltijd Mirthe Wolman AE, student voltijd Benjamin van Stekenburg AE, student voltijd Dleuwerthe Bosma, alumnus Leeshah Feikema, alumnus Alme Franck, alumnus
11.00- 11.45	Gesprek met docenten masteropleiding	Dr. Iratka Bolt Dr. Frank Heijboorn Dr. Marjette van den Hoven Dr. Yvonne Kalf Prof. dr. Ingrid Robeyns Dr. Hanno Sauer
11.45- 12.30	Gesprek met leden Examencommissie en Opleidingscommissie	Dr. Toel Anderson (Voorzitter OC Ma), Gabry de Jong (studentlid OC Ma), Hanno Sauer (docentlid OC Ma), Dr. Daniel Janssen (EC Ma v2), Dr. Lucien van Liere (EC Ma), Hèlène Spieritz (ambt secretaris)
12.45- 13.45	Lunch, inzien documenten, voorbereiden gesprek met formeel verantwoordelijken	
13.45- 14.15	Eindgesprek met formeel verantwoordelijken	Prof. dr. Keimpe Algra Prof. dr. Ted Sanders Prof. dr. Marcus Duveill Prof. dr. Martha Frederiks Dr. Marjette van den Hoven Dr. Jos Phillips
14.15- 16.15	Opstellen voorropijge bevestigingen	

Wisselbeurte, Universiteit Utrecht

43

16.15- 16.45	Ontwikkelingsgesprek	Dr. Jos Phillips Prof. dr. Marcus Duveill Prof. dr. Ted Sanders (7) Dr. Marjette van den Hoven
17.00- 17.15	Mondelinge rapportage voorropij gedeelte (met borrel) > Stijlkamer	Allen uitnodigen (alle docenten, studenten)

## BIJLAGE 6: BESTUDEERDE EINDWERKEN EN DOCUMENTEN

Het panel heeft voorafgaand aan het bezoek de eindwerken bestudeerd van afgestudeerden met de volgende studentnummers:

### *Bacheloropleiding Wijsbegeerte*

0132411	3590119	3609820
3625451	3678016	3686590
3697975	3731928	3793249
3842827	3851990	4014294
4034023	4158830	4160959

### *Masteropleiding Filosofie*

0479500	3138682	3143104
3370399	3389216	3491714
3544508	3591085	3686744
3812995	4068793	4132696
4229940	5497159	5605083

Het panel heeft tijdens het bezoek onder meer de volgende documenten bestudeerd (deels in *hard copy* en deels via de elektronische leeromgeving):

- De volledige cursusdossier van vijf geselecteerde vakken;
- De jaarverslagen van de examencommissie van de afgelopen drie jaren, inclusief rapportages over de proefboringen;
- De verslagen van de opleidingscommissies;
- Een overzicht van de in het onderwijs gebruikte kernliteratuur.

## BIJLAGE 7: VERSLAG VAN HET ONTWIKKELGESPREK (LOSSE BIJLAGE)

Naast de formele visitatie heeft het panel een ontwikkelgesprek gevoerd met de opleidingen. Een verslag van dit gesprek is als losse bijlage van het (gedrukte en elektronische) visitaberapport aan de Universiteit Utrecht toegezonden.

